

चादाबा

ऑक्टोबर १९९०

जो कोणी खातो, सवंगडी बनतो!

चटपटाव-पुलाववाच, आरुचा-बेरुचा, छोट-लम्बू कमरीज
सवंगडी एकदाह चर्चे खाऊन हाजमोला केवढी खुपासदार आहे,
चपदार आहे. मसूर-मोड व डोळ्यांची काळज आवडी
आहे. मिळते छोट्या तस्त 'मिथो-पेक' आज, सोबत
देवा - यशा येव, प्रफुल्ल-पुल्ल, हुबल-वेळी
कुटेरी का, वसे पाटी किवा किडनीस, वर
को को किस शरास... कोण जेवत-नोव
हाजमोला को को स्वतः 'व्य', शरागना घे,
वन् विस्तर सर्ववडी मिळता

नवीन

आक्ट-गोड

Hajmola[®]
CANDY

विरय - वार्ता

श्रीलंका: आजची परिस्थिति

“महावंश” नावाच्या ग्रंथावरून श्रीलंकेचा प्राचीन इतिहास आपणास समजतो. या ग्रंथानुसार पूर्वे भारतातील विजयसिंह नावाचा एक युवराज एकरा आपल्या सातवे सहकाऱ्यांसह नव्या प्रवेशाचा शोध करीत असता श्रीलंकेत पोचला. त्याने एका गिरिजन जातीच्या राजकुमारीशी मैत्री केली आणि तिच्या भवतीने तेथे एका नव्या राज्याची स्थापना केली. काही दिवसांनंतर त्याने त्या गिरिजन राजकुमारीला सोडून

दिले, आणि दक्षिण भारतातील मदुरैच्या पांडेय राजाच्या मुलीशी विवाह केला. विजयसिंहाच्या सातशे सहकाऱ्यांनी ही मदुरैच्या सातशे तमिळ मुलींशी लग्ने केली. आजचे सिंहाचे लोक हे त्या सर्वोचे वंशज आहेत. मसं सांगतात की विजयसिंहाच्या नावावरूनच या बेटाला 'सिंहल' नाव मिळाले. रामायण-काळात सिंहल द्वीपाला 'लंका' असे संबोधले गेले.

श्रीलंकेत निरनिराळ्या जमाती व जातींचे लोक रहात असल्यामुळे तेथील तमिळ लोकांची संकल्पित निम्र झाली. पूर्वोत्तर भागातील जाफना मध्ये राहणाऱ्या तमिळ लोकांना योग्य वागणूक मिळत नाही. त्यांच्यावर अत्याय केला जातो असा बरेच दिवस अनेकांचा ग्रह होऊन राहिला. श्रीलंकेचे राज्यकर्ते सिंहल लोकांशी प्रेम व आदरपूर्वक वागत, पण तमिळ लोकांशी मात्र प्रक्षपातपूर्ण व्यवहार करीत. यामुळे तमिळ लोकांची दुःखे दिवसें दिवस वाढू लागली. याचा परिणाम असा झाला की ते बंड करून उठले. अनेक तमिळ उग्रवादी गट निर्माण झाले. या विद्रोही गटांनी 'स्वतंत्र तमिळ देशा'ची मागणी केली आणि ते सशस्त्र युद्धाला तयार झाले. तरी पण जाफना विभक्त करणं जगातील अनेक देशांना पुष्त वाटले नाही. असाय मारवाने या प्रकरणी हस्तक्षेप केला नि तमिळ बहुसंख्य प्रदेशाला स्थानिक स्वायत्तता मिळवून दिली.

यामुळे तमिळ लोक खुश झाले. भारताच्या शांति-सेनेच्या रेसरेखी खाली निवडणुका झाल्या आणि नवे सरकार अस्तित्वास आले.

पण मोठे इथे संपली नाही. एल्.टी.टी.ई. (तमिळ देशाचे स्वातंत्र्य-सिंह) नावाच्या एका बंड गटाने निवडणुकीला विरोध केला, तिच्या बहिष्कार केला. हा एक समर्थ बंड आहे, नि जाफनाचे सर्व राज्यतंत्र आपल्या ताब्यात यावे अशी त्यांची इच्छा आहे. या बाबतीत बंड गट विरोध करतील, त्यांना निर्दयपणे नेस्तनाबूत करण्याचे तंत्र एल्.टी.टी.ई.ने अवलंबिले आहे. शेवटी विरोधी गटांचे काही प्रमुख जे आपले प्राय वाचविण्यासाठी भारतात लपून राहिले होते, त्यांची ही निर्दयपणे बंदुकीच्या गोळ्या घालून कत्तल करण्यात आली.

सर्व तमिळ लोकांचं हित व्हावं अशी भारताची इच्छा आहे. म्हणून तेथील तमिळ लोकांचं नेतृत्व करण्यासाठी सशस्त्र युद्ध करायला निघालेल्या कोणत्याही उग्र गटाची बाजू घेणं भारताला वाक्य नाही, नि ते इष्ट ही नाही.

श्रीलंकेचे सरकार नि एल्.टी.टी.ई. यांच्या मागणी मुळे तर भारताची शांति-सुरक्षा सेना श्रीलंकेतून परत मायदेशी आली. पण त्यानंतर ही देशातील लढाई चालूच आहे. परिणामतः सामान्य जनतेला अनेक संकटे भोगावी लागत आहेत.

भोळ्याची चतुराई

कंचनपुरी नावात एक व्यापारी रहात असे. त्याचं नाव होतं विशाल. अमर त्याचा एकुलता एक मुलगा होता. अमर मध्ये काही हुशारी नाही, अगदी भोळा नि मेकड मुलगा आहे असे लोक म्हणत.

एक दिवस विशाल रागावून मुलाला म्हणाला- "अरे अमर, तू कसा रे असा, निर्बुद्ध! मामाचे रूप तर तुझ्यात आले, पण त्याची हुशारी नि व्यवहारकुशलता तुझ्यात मळिन आली नाही. पुढे तूझे कसे काय होणार काही समजत नाही."

अमर आपल्या वडिलांच्या उद्गारांवाबत विचार करू लागला. आपला मामा जगपतीच्या हुशारी संबंधी त्याने अनेक वेळां ऐकलं होतं. म्हणून आपल्या मामा विषयी अधिक जाणण्याची त्याची सहज इच्छा होती. केव्हा तरी एकदा मामाच्या

सतत त्याच्या मनात घोळू लागला. आणि जे पाहिले ते नेमके वढले!

वडील अमरला म्हणाले- "तुझ्या मामाच्या गावापासून चार फळांन अंतरावर इंदिरापुर नावाचं गाव आहे. तुला माहीतच आहे कि तिचं निर्भी. आणि विश्व स्वस्त मिळते. मामाकडे नाऊन त्याला विचार की अजून पर्यंत माल का पाठविला नाही. हं, आणि असं ही सांग की दोन पोती मिचीं जास्त पाठवा. भाब वाडला असेल तर माहीत नाही. चोडे पैसे पण बरोबर देऊन जा. नोट चौकशी करून जविक पैसे पाहिले असले तर मामांच्या हाती दे." एवढं सांगून वडिलांनी अमरच्या हाती काही रक्कम दिली.

अमर लगेच निघाला. मामाच्या गावी पोचता पोचता अंधार झाला. वरात गावी जाण्याची संधि मिळाली असा विचार

दशंत मांडे

एवढ्यात एक म्हातारी चार डकलून आत बाली. तिला पाहताच उषा हसत मोठ्या आदराने विचारले: "उषा, आई आली का न? एवढ्या वायला पाहिजे होतं तिला."

"वाणी आई, आई अजून नाही आली. येईलच बघाच वेळात. पण आजीबाई, तुम्हाला काय पाहिजे?" उषाने प्रेमपूर्वक विचारले.

म्हातारीने क्षण भर बघून बघले पाहिले, थोडी लजली. ती उषाला म्हणाली— "छत्तीस नि तिची मुलं गावाकडून आली आहेत. घरात साखर मूठिच शिस्लक नाही. मुलांनी चहा मागितला तर फजिती होईल माझी!"

"बघ, एवढं ना? मी बरे साखर एवढी कशाला काढली करताय?" असं म्हणून उषा स्वयंपाक-घरात गेली.

फाटल्या पदराने आपले हात झाकत म्हातारी तिबंच बसली. थोड्याच वेळात उषाने एक छोटा डबा भर साखर आणून म्हातारीच्या हाती बिली नि म्हणाली— "खर आजीबाई, ही चहा साखर!"

मोठ्या मानंदाने डबा हातात घेत म्हातारीने उषाला आशीर्वाद दिला नि निघून गेली.

बसलेली दिसली. अमरला पाहताच तिने पुस्तक झाली ठेवून आणि अमरच्या घरातील लोकांची वास्तव्युस्त केली.

छिप्या प्रश्नांची उत्तर देत देत अमरने वराचं थोडं विरोध केले, आणि विचारले— "घरात कोणी नाही वाटत? सगळे बाहेर गेले आहेत का? आणि तुला एकटीला घरात भीति नाही वाटत?"

"होय अमर, सगळे एका छम्हाला गेले आहेत. लनकरच परत येतील. आणि आपल्या घरात रे कसली भीति?" उषाने उत्तर दिलं.

अमरने अंधोळ केली. उषाने जेवणाचं ताट तयार केलं. अमर जेवायला बसला.

अमर हे सर्व काही पहात होता. म्हातारी गेल्यावर त्याने उषाला विचारलं— "सामा फार दुशार आहेत म्हणे. सामांची दुशारी नि बसुराई तुझ्यात उतरलेली दिसती आहे. म्हातारी तर थोडी गरीब दिसली. तू एवढी साखर तिला बिलीत. परत येणार का? पारित्र्य मोठं कठीण असतं!"

अमरच्या या प्रश्नाचं उत्तर उषा देणार एवढ्यात कोणो तरी घरवाजावर पाप दिखी. आता एक उंची खाडी नेसलेली आणि दागिने घातलेली लड्डू आई आत आली. तिने एकदा अमरला नखशिखान्त पाहिलं नि विचारलं— "ही त्वारी कोण?" आणि ती नवळण्या खुर्ची वर बसली.

उषाने उत्तर ऐकण्यापूर्वीच त्या आईने पुन्हा विचारलं— "अमर, आई अजून लम्हाजून आली नाही?"

"अजून नाही आली. पण तुम्ही काही खास कामानिमित्त बालेच्या दिसवाय!" उषाने थोडक्यात उत्तर दिलं.

"उषा सकाळी तुझ्या माझांचे खास दोस्त येणार आहेत. लाडू नि जिल्बी बनवायची आहे. पण घरातली साखर संपली आहे. दुकानातून आणायला बिसरलेच पुझि. दोन थोर साखर बिलीत, तर उरल्याचं काम होऊन जाईल. करपील एवढं काय?" लड्डू आईने विचारले.

जागच्या जागी बसून उषाने उत्तर दिलं— "बाल्या आई, घरातली साखर अजिबात संपली आहे. आई म्हणाली—आता उषा आणू."

लड्डू आई विचारी निराश झाली. जाता जाता म्हणाली "ठीक आहे, पहाते दुसरो-कडे कुठे मिळती आहे का?"

ती आई गेल्यावर उषाने हसत हसत अमरला विचारलं— "पाहिलंस न? योगायोगाने तुझ्या प्रश्नाचं उत्तर मिळालं ना?"

उषाचा रोख अमरच्या लक्षात आला नाही. त्याने विचारलं— "काय? काय म्हणत आहेस तू उषा?"

“तुझ्या श्रमनाचं उत्तर मी मग देईन. अगोवर घु माझ्या मकनाचं उत्तर दे. त्या म्हातारीला मी साखर दिली हे तुला योग्य वाटलं नाही. आता मी या बाईला साखर उसनी दिली नाही, हे तुला योग्य वाटलं की नाही?” तसंच हसत उषाने विचारले.

अमरने आपला विचार सांगितला—
“या बाईला तू साखर देणार नाहीस असं मला वाटलं नव्हतं. त्या म्हातारीशी या बाईची काय बरोबरी? म्हातारी तर एकदम गरीब होती. ही बाई चांगली श्रीमंत विसली. दुकानातून साखर आणि बायला बिसरली असेल, म्हणून तुझ्याकडे उसनवारी करायला आली. तिला साखर न

देणं मला अगदी अनुचित वाटलं. माझी खात्री आहे, म्हातारीला दिलेली साखर मुळीच परत येणार नाही.

मावर उषा मोठ्याने हसत म्हणाली—
“लोक म्हणतात की तू अगदी भोळा आहेस, व्यवहार-चातुर्यं तुझ्यात बजिवात नाही. लोक असे का म्हणतात हे आता मला समजलं.”

उषाचं हे म्हणणं ऐकून अमरचा चेहरा पडला. लाजेने त्याने मान खाली घातली. मग ती उषाला म्हणाला—“बर, पण माझ्या विचारात काय बूक आहे ते तर सांगशील?”

मंत्रसिध्द करीत उषा म्हणाली—“तर मग ऐक बरं काय आहे तें! म्हातारी गरीब आहे हे कबूल. पण नेहमी उसनवारी करायला येत नाही. फार जकूर असली तरच येतं. उसनी घेतलेली वस्तु परत करीपर्यंत तिला श्रेय नाही येत! अशा लोकांना उसनं देणं ही दीन-तुल्ली लोकांची सेवा होय. आता त्या श्रीमंत बाईची गोष्ट ऐक. ती श्रीमंत आहे हे खरं, पण नेहमी उसनवारी करायची बाईत सवय आहे तिला. शिवाय उसनवारी करून ती सर्व विसरून जाते. आपण विचारलं तर भांडायला उठते. अशा लोकांना उसनं काही देणं म्हणजे आपल्यावर संकट ओढवून घेणं आहे.”

हे सगळं ऐकून मान हलवत अमर म्हणाला—“बोह, अशी गोष्ट आहे तर एकूण? या दोघांची तुला बरीच माहिती आहे असं दिसतयं. मी पडलो एकदम नवा, हे सगळं मला कसं बरं माहीत बघणार?”

उषा म्हणाली—“जसं नको म्हणून, इतकं तर आपल्या बुद्धीची चसक दाखवायची असते. समज, उद्या तू सामान्या दुकानावर बसलास, तर निरगिराळ्या प्रकारचे ग्राहक येणारच. ज्यांच्या विषयी तुला काही माहीत नाही, ते तुला उधार मागणार. मग तू काम करशील बरं? त्याचं बोलणं, त्याचं नागणं, यावरून अंदाज करता आला पाहिजे की कोणाला उधार देणं योग्य नि कोणाला न देणं योग्य! याका म्हणतात दुनियादारी! हे समजलं नाही तर व्यापाऱ्याचं दिवाळं निघेल. व्यापाऱ्यांनाच नाही तर गृहस्थांना ही एवढी हुशारी नि साधवगिरी बाळगलीच पाहिजे.”

उषाचं बोलणं अमरला चांगलंच पटलं. त्याने उषाला विचारलं—“उषा, तुला ते प्रसिद्ध सुभाषित माहीत आहे—सर्व सत्तपवीनाम्?”

“होय, ऐकलंय कुठ तरी!” संभा-
वणावा रोख बदलत आहे असे जाणून आश्चर्याने उषा म्हणाली.

अमरने विचारलं—“आता पर्यंत आपण सशत पावळं तर टाकली. आता आपली दोस्ती जमली पाहिजे!”

हे ऐकून उषाला आणखी आश्चर्य वाटलं नि तिने स्वीकृतिदर्शक मान हलवली. अमर म्हणाला—“तर मग एक गोष्टीचा विचार कर. मी व्यवहारकुशल नाही हे तर तुला समजलंच. मग आता दोस्तीच्या नात्याने तू काय केले पाहिजे? माझी पत्नी होऊन जा, माझं जीवन नि माझं दुकान छान संभाळ, हेच योग्य नाही का होणार?”

अमरचं बोलणं ऐकून उषा अमळ लावली. हसत म्हणाली—“कोण म्हणतं तू व्यवहारकुशल नाहीस? बोलता बोलता

कसं छान तु मला बांधून टाकलंस? अगोदर आपल्या मामाची तर कोलशील?"

बोड्याच वेळात अमरचे मामा, मामी नि होळ पातलेले मेहुणे जाले. आपण कशासाठी जालो आहोत हे अमरने मामांना सांगितले. मामा अमरला म्हणाले—“या वेळी शेतकऱ्यांकडून माल मिळायला थोडा उशीर झाला. भाव होता तोच आहे. तु आपल्या वडिलांना नगळं नीट सांग.” अमर प्रेमळ अवरेने मामांकडे पहात म्हणाला—“मामा, मी जर एकाही अवयूल्य वस्तु तुम्हाला मागितली, तर चालू मला तुम्ही ती?”

मायांनी आश्चर्याने अमरला विचारले—“माया जवळची अवयूल्य वस्तु? ती कोणती बर?”

“ते मी नंतर सांगेन मामा! तुम्ही चालू की नाही हे तर सांगा ना प्रथम?” अमरने आपल्या प्रश्नाची पुनरावृत्ति केली.

मामा जगपति हंसत म्हणाले—“बर, तु तर मामा लावका माचा आहेस.

माझ्या मुलीचा हात मागितलास तरी मी नाही म्हणणार नाही समजलं? पण तुला पाहिजे तरी काय?”

विश्वास वाटून अमर म्हणाला—“अस, सुमण्या मुलीचा हातच पाहिजे मला! उधाला आमच्या घरांतली सुन बनवाल मामा?”

हे ऐकून जगपतीला मोठंन आश्चर्य वाटलं. सग झोरात हसत म्हणाला—“माझ्या बाबेकी! मला नाटयनं की तु जगदी मोठा आहेस, तु असा वाकट असशील याची मला जराही कल्पना नव्हती!”

घरी परत आल्यावर अमरच्या तोंडून खर्च गोष्टी ऐकून आई-वडिलांना वायव झाला. अमरचे वडील हसत आपल्या बायकोला म्हणाले—“वडीलधारी माणसं म्हणतात की मोठ्या माणसाची दुसारी त्याच्या आपत्या पत्नीच्या निषधीत दिसून येते. आपल्या चिरंजीवांची दुसारी अशाच प्रकारची दिसत आहे.”

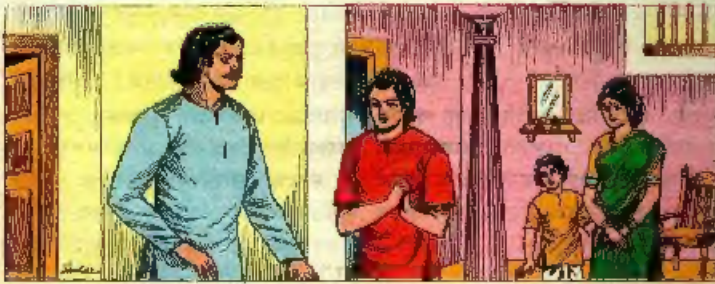

[१२]

[क्याकर मुनींच्या देखरेखीखाली बाहुन तिकाय येत बसलेल्या आपल्या मुलांना राजा शान्ति-देवने पाहिले. कीरसिंहने बाबगारे जव्याचार यांबध्यासाठी मन्तण्या नेतृत्वाखाली सुषेधमधील पुष्क जमजत होते. आ जवबदानांनी तळत रहावे व त्यासाठी राजाने त्यांना परत करावी असा सत्ता जवानन्व मुनींनी राजा शान्तिदेवला दिला. वानंतर—]

जवळपासची राज्ये आपल्या अंजलासाठी जंगळात जागा बदलत रहात असल्यामुळे जानून तेथील घनदीलत लुटण्याने त्यांना पकडणे राजसेवकांना अशक्य झाले. कीरसिंहने स्वप्न, केवळ स्वप्न राहून गेले. तशीच वेळी आली की हे सारे तरुण एका कीरसिंहच्या सेनिकांनी आम-अन्तेकडून सुंदरसा दरीत एकत्र येत असत. चारही बाज्य लुटू नये म्हणून सुमेध राखताले बाजूंनी डोंगर, लहान-लहान हरे व वनडाट युक्त त्यांना ठिकठिकाणी जवळ लावले. बुक्षांनी साकून गेल्यामुळे त्यांचे हे स्थान या विद्रोही तरुणांना पकडण्यासाठी कोणाच्या लक्षातही येत नसे.

कीरसिंह व देनापती कपालकंठ यांनी केलेले जाठबड्यातून एकदा ते सारे जवान सर्व प्रयत्न फसले. हे बंडखोर जवान येथे एकत्र होत. कीरसिंहने जे शिपाई

“बायोना”

आश्वपार्श्व अमृतपुरीत रहात असत, त्यांना ही या दिवशी हवे कोलावले जात असे व पुढ्याचे शिवांग दिले जात असे.

बाकीचे विवस हे सारे बंडखोर युवक निरनिराळे वेळ येऊन सर्वत्र संचार करीत रहात. त्यांचे भटकणे जास्त करून राजधानी शान्तिपुर व आसगासच्या भागात व्हाले. वीरसिंहाचे शिपाई कुणासाठी झुड्यावे वगैरे कारस्थान करत आहेत अशी कुणकुण लागताच ते वसन्तला ज्ञातमी रोचवत. अग वसन्त आपल्या साथीदारांच्या जहान-जहान डोक्या वनवून वीरसिंहाच्या शिपायांवर चारी बाजूंनी हल्ला चढवून कारस्थान उघडून लावी.

अशा प्रकारे ज्ञात जात वर्षे निघून गेली. सुमेष राज्याचे जन-जीवन संकट-प्रस्ताव होते आणि परिस्थिती दिवसेंदिवस बिघडतच चालली होती!

एक दिवशी दुपारी वसन्त लांब दाढी लावून व हातात दण्ड कमण्डळ घेऊन साधू-बेषात मुख्य सैनिक-तळासमीरच्या एका घराच्या ओठघावर बसला होता. अर दिवसा शिविरासमीर निदरवणे साधूबेषात बसलेल्या वसन्तबद्दल क्रीणाच्या मनात कसली शंकाही आली नाही. तेथे पहान्या-वरच्या एका पयक-प्रमुखाने त्याला पाहिले अन् खराच साधू समजून त्याच्याजवळ जाऊन प्रमुखाने विचारले "साधू महाराज, आपल्याला हस्तसामुद्रिकही माहीत आहे काय?"

"हो बेटा," गंभीरपणे पुरत उत्तरला. पयकप्रमुखाचा चेहरा ते ऐकून लुचीने फुलून गेला.

"महाराज, कृपा करून आपण माझ्या घरी चला ना! माझा हात पाहून माझं अविष्यही वर्तवा महाराज!" मोठ्या नमतेने प्रमुख म्हणाला.

वसन्तला वाटले की, चला! त्याच्या घरी गेले तर काही नवीन गोष्टीही जाणून घेता येतील! म्हणून उठून उभे रहात तो म्हणाला—"वरं बेटा, तुझ्या मनासारखे होऊ दे! अभीष्ट सिद्धिरस्तु!"

पण, अज्ञात-हेने उभे रहाताना वसन्तच्या नकली जुटाजुटा वर लोंबणाऱ्या एका लोखंडी सळईत अडकल्या अन् तो टोप होक्यावरून निघून वरच्या वर लोंबत राहिला! ते दृष्य पाहून दलनायकाचा शंका आली अन् रागावून ओरडत तो म्हणाला—"अरे, तू तर नकली साधू दिसतोस! कोण आहेस रे तू?"

ज्ञात त्याच्याची हुज्जत घालण्यात काही अर्थ नाही हे जाणून स्वतःला वाचवण्यासाठी वसन्त तेथून पळत नुटला!

"अरे पकडा, पकडा! साधूचा गुप्त हेर आहे तो! पकडा.....!" असे ओरडत तो दलनायकही वसन्तच्या मागे धावू लागला! त्यामागे आणखी दोन सैनिकही पळू लागले! अशा प्रकारे घोडा वेढा तेथे सळबळ उडाली, पण अजून ते वसन्तला पकडण्यात यशस्वी झाले नव्हते, इतक्यात समोरूनच एका घोडेस्वाराला येताना दलनायकाने पाहिले.

"अरे पकड, पकड! याला पकडलंस तर चांगलं बक्षिस मिळेल बघ!" पयकप्रमुख घोडेस्वाराला आदिश दाखवत म्हणाला. दलनायक त्या घोडेस्वाराला आपलाच कोणी राजसेवक समजत होता. पण तो तर पुर्वी एकदा वसन्तची सुटका करणारा बुरखाधारीच होता!

तो वसन्तला म्हणाला—"पळ लवकर नदी पार करून पळीकडल्या किनाऱ्यावर जाव. मी या सर्वांना इथेच बांधवतो." आणि त्याने आपला घोडा पुढे धातला. सरळ येऊन तो त्या दलपतीसमीर उभा ठाकला! "धांव, पुढे सरकू नकोस." असे म्हणत तो बुरखाधारी मोठ्या चपळाईने दलपतीला वाचूक धावू लागला.

बाबकाच्या एकाच फटक्यात तो पयक-प्रमुख घराबाजी झाला. त्याच्या मागे यतलेले सैनिक आपल्या प्रमुखाला तेथून उचलायच्या उद्योगाला लागले.

याच वेळी तो बुरखाधारीही मागे वळून आपला घोडा वेगानं दौडवू लागला.

मृन्दिनी नदीच्या किनारी पोचून थोड्याने आपल्या स्वाराला नदीपारही केले.

तेवढ्या वेळात वसन्तनेही पोहून नदी ओलांडली होती. बुरखाधारीने थोड्यावरून उतरून वसन्तला हात देऊन उठवले. तो बिचारा अगदी थापा टाकत होता. पण वसन्तला उठवतांना त्या बुर बीराचा बुरखा जरासा बाजूला धावला आणि वसन्तला त्याचा वेहूच आदी स्पष्ट दिसून आला. आश्चर्याने तो म्हणाला-“महाराज! आपण?” अन् त्याने एकदम स्पर्शमा पायावर लोळणच घेतली. वसन्त म्हणू लागला-“महाराज, आपण जेनेकदा माझे प्राण वाचवले आहेत, अन् आता तर आपलं

दर्शन बघून मी धन्य झालो!” वसन्तच्या होळ्यातून आनन्दाचे प्रसून लावले.

वसन्तला प्रेमाने उठवत राजा म्हणाला-“वसन्त, तुझं धैर्य, साहस आणि काम करण्याची पद्धत कौतुकास्पद आहे. जनतेच्या सेवेचं तुझं प्रेम अजब आहे! पण एक गोष्ट मात्र नीट लक्षात ठेव; मी जिवंत आहे याबद्दल मात्र कुणासाठी वाच्यता करू नकोस.”

“असं का बरं महाराज?” वसन्तने आश्चर्याने विचारले.

“मी जिवंत असल्याचं सामान्य जनतेला कळलं तर त्यांच्यात अशान्ति पसरेल अन् मला एकदकण्यासाठी वीरसिंह त्याचा आणखीनच छळवाढ मांडेल.” राजाने वसन्तला समजावून सांगितले.

“महाराज, मला असं वाटतं की, कमीत कमी देशासाठी छळाच्या आम्हा साथीदारांना तरी कळाय की वापण आनच्यात आहात. ही बातमी कळली की त्यांना आनन्द तर होईलच, पण आपला त्याय-प्रिय राजा अजून जिवंत आहे या आशेने त्यांना लढावला दुप्पट बळ येईल! आपल्यासाठी लढायला आम्हाला अधिकच उत्साह वाढेल. आपण एकदा फक्त एकदाच आम्हा साथीदारांच्या सभोर यावे. आपणच आमचं नेतृत्व करावं अशीही शक्यता

निर्माण होईल कदाचित! आम्ही तरी असे किती दिवस वीरसिंहाच्या सैनिकांची लपंडाव सोळत रहाणार? त्या कुष्टाचा लवकरच तिलासनावरून खाली ओढायला हवे!” वसन्त तावाडावाने बोलत राहिल.

जरासा विचार करून राजा शान्तिदेव म्हणाला-“होय, तुझं म्हणणं बरोबर आहे वसन्त! आता तुम्हा जवानांना एकत्र करून आणि अमृतपुरीतल्या सैनिकांसाठी बरोबर घेऊन वीरसिंहाच्या दुष्ट शासनाच्या अन्त करण्याची वेळ येऊन ठेपलीच आहे!”

हे ऐकून वसन्तचा चेहरा आनन्दाने फुलून आला. अपूर्व अशा आनन्दाने, त्याने राजाला पुन्हा एकदा नमस्कार केला.

वीरसिंहाची राज होती. वसन्तचे नवळ-जवळ शंभरपर्यंत असणारे ते सर्व साथीदार दरीतल्या आपल्या गुप्त अड्ड्यावर एकत्र आले होते. सर्वजण राजा शान्तिदेवाचीच वाट पहात होते. अचानक एका शिळेंमागून हाक आली-“वसन्त!” वसन्तने आवाज पटकन ओळखला अन् राजाला भेटायला तो त्या दिशेकडे धावला; शान्तिदेवला पहाताच वसन्तने प्रणाम केला.

“वसन्त, खबर पळा झुन! आपल्यावर चारी बाजूंनी संकट येऊ पहात आहे. एकाच वेळी दरीची दोन्ही तोंडे बन्द करून तुम्हा

सर्वांना मोलून टाकायचा बेत रचलाय त्यांनी! सैन्य घेऊन स्वतः कपालकण्ठ घेत आहे! प्रथम ते पश्चिमेच्या तोंडावर पोचतील, पण पूर्वेच्या तोंडाची शोकायला त्यांना अजून वेळ लागेल. मी स्वतः पश्चिम टोकावर उभा राहूचो. तेवढ्या अवघीचा फायदा घेऊन तुम्ही सर्व पुर्वे द्वारातून बाहेर पडा अन् आपले प्राण या कोंडीतून वाचवा. बाहेर पडलात की निरनिराळ्या सुरक्षित स्थानी लपून बसा. पळा, पळा लवकर!” राजा शान्तिदेवने गंभीरतेने इशारा दिला.

वसन्तच्या ताबडतोब लक्षात आले की ही वेळ आपा आपल्याला प्रतिकूल आहे!

बांदोबा

२१

जयासा उशीर झाला तर सर्वच प्राण-संबंटात सापडतील! म्हणून त्याने वळून आपल्या साथीदारांना म्हटले—“दोस्तानो! आमीबाणीची वेळ आलेली आहे. तुम्ही सर्वजण, जाताच्या आत पूर्व दारातून बाहेर पडून आपले प्राण वाचवा. अन् सुरक्षित ठिकाण पाहून लपून रहा. जावरा, धारा लवकर!”

आपल्या नेत्याची ही आज्ञा ऐकून सर्व तरुण मोठ्या चपळाईने पूर्वदाराकडे पळत सुटले! पण स्वतः वसन्त मात्र राजा जवळचा उभा राहिला.

“तू पण निघून जा वसन्त!” राजाने ओरडून म्हटले.

“महाराज, माझा जीव गेला तरी बेहतर! मी या परिस्थितीत आपल्याला इथे एकटा टाकून मुळीच जाणार नाही.” वसन्त वृद्ध स्वरात उत्तरला.

इतक्यात दरीच्या पवित्र दारावर सैनिकांच्या हातचालीची चाहूल ऐकू आली. म्यानातून तलवार बाहेर खेचून घेऊन राजा स्वतः दाराची उभा राहिला. दाराचा मार्ग अर्धे असल्याने वसन्तला राजाच्या मागेच उभे रहावे लागले.

“चला, पुढे व्हा; बरीत घुसून पुढे जात रहा. त्या सगळ्या बंडखोरांना मागीर आपल्या सारखे कापून काढा. एकासाठी जिवंत सोडू नका, व्हा पुढे!” कपालकण्ठने गरजून आपल्या सैन्याला आज्ञा दिली. स्वतः तो मार्ग सर्वांच्या मागेच उभा होता.

बरीत छिरण्यासाठी एक सैनिक पुढे सरसावला, पण राजाने त्याला जोरात लाथ मारून खाली पाडले. पडता पडता तो मोठ्याने जोरवला.

राजाने उठवल्यावरून वसन्त ओरडून बोलला—“आत येऊ नका कोणी; नाहीतर प्राणास मुकाल!”

“वसन्त! ही तर तुझ्या जीवनाची शेवटचीच रात्र आहे. राज्याचा, शेवटचा क्षणच समज...” असे ओरडत कपालकण्ठ पुढे झाला. त्याला धाटले होते की दारावर

असण्यात शत्रू हत्यारबंद नसावा, म्हणूनच तर पहिल्या सैनिकाला त्याने नुसती लाथच मारली! त्यामुळे कपालकण्ठला वाटले की आता वसन्तला पकडणे किंवा मारून टाकणे अगदीच सोपे! असे भाळू की मग बोरसिंहही एकदम खूश होऊन जाईल!

“कपालकण्ठ! आपला जीव वाचव. तुला मारायचा बाबचा मुळीच उद्देश नाही! तू आलास तसा परत जा.” वसन्तने त्याला सावध करायचा प्रयत्न केला.

तरीही कपालकण्ठ थांबला नाही. उलट, दाराकडे नेम घरून त्याने एक माछा फेकला. हवा चिरत तो आला येऊन दाराची उभ्या असलेल्या राजा घान्तिदेवच्या छातीत घुसला! अन् तो तेथेच कोलमडून पडला! कपालकण्ठला वाटले की वसन्तच कोलमडला असावा, अन् तो मोठ्या उत्साहाने पुढे सरसावला.

“जरे दुष्टा, दुरात्म्या! काय केलंस हे तू?” असे ओरडत वसन्तने धिडूत तलवार खेचली अन् एका वारातच त्याने कपालकण्ठचे मस्तक धडावेगळे केले! ते मस्तक वरंगळत जाऊन त्याच्याच सैनिकांसमोर जाऊन थांबले.

ताबडतोब त्याच्या सैन्यात हाहाकार उभरला! सिपाई ओरडू लागले—“सेनापती

मेला, आपला सेनापती ठार झाला!...” आणि कसात्याचा अज्ञात भयाने अन् बहुशतीने ते सारे सैरावेरा पळू लागले.

पूर्व दाराकडून येणारे बोरसिंहचे सैनिक कसलाही अडवळा न घेताच दरीत फिरले. पण त्यांना कुठेच एकही शत्रू न आढळल्याने तेही सुपचाप परत फिरले.

या अवेचीत राजाला आपल्या खांद्यावर उचलून घेऊन वसन्त जवळच्या एका गुहेत छिरला व राजाला त्याने जमिनीवर झोपवले, त्याला व्यायला पाणीही दिले. बोरसिंहचे सर्व सैन्य परत गेल्याचे कळताच त्याने राजाला शेक मिळवा, म्हणून काही

वाळलेली सगळे आणून ती जवळच पेटवून ठेवली.

वसन्तच्या मांडीवर होके ठेऊन पडल्या पडल्या शान्तिदेव त्याला म्हणाला— "वसन्त, आता मृत्यू मला बोलवत आहे. मी जाता जात आहे. पण तुम्ही लढाई चालूच ठेवा. इतके दिवस मी जंगलात छपून दिवस काढले, पण पीरसिंह बदलेक अशी काही चिन्ह दिसत नव्हि. आपल्या भोड्या-मावड्या प्रजेला तो वाचव देत राहील. त्याच्या आतातून जन्लेला मुल्लि मिळवला हवी. दासाहीच, मला वाटतय की जेवढ्या स्वातापरंत तुम्ही ही लढाई चालूच ठेवा. हीच माती तुम्हाला जेवढी जाहा!"

वसन्तने राजाच्या छातीवर पट्टी बांधून ठेवली होती, तरीही जखमेतून रक्त वहात होते. राजाचा आवाजही क्षीण झाला होता.

"महाराज, आपण सोडून गेलात, तर आम्ही लढावचे कोणासाठी? पीरसिंहाला आम्ही सिंहासनावरून खाली ओढले, तरी त्या रिक्त स्थानी बसावायचे तरी कोणाला?

राजा कोणाला करायचे? आपल्या जमींदरच महाराजांनी जन्म घेवराजांचे नियम शाकं ना?" वसन्तने दुःखातून विचारले.

राजा शान्तिदेव उत्तरला— "नाही वसन्त! ही गोष्ट खरे नाही. राणी स्वर्गाला गेली खरी, पण युवराजाच्या मुरसितलेची व्यवस्था करूनच गेली. सध्या युवराज एका मुनींच्या आश्रयाने वाढत आहे. वेढा खाली की तुम्हीच त्याला आधार द्यायला हवा. जनतेच्या कल्याणासाठी लढाई चालू देवायला हवी."

"काय म्हणालात महाराज आपण? युवराजने खरोखरीच जिवन्त आहेत? किती आनंदाची बातमी ही! आता युवराजांना गादीवर बसवण्यासाठी आम्ही लढाई नक्कीच चालू ठेवू! प्रभु, युवराज कुठे आहेत सध्या?" वसन्तने उत्साहाने विचारले.

राजा शान्तिदेवने सव वाढी वसन्तला खबिस्तर सांगितली आणि राणीच्या त्या अंतिम श्मशो आपले दोळे कापवचे मिटून बसले.

(कलनाः)

रूपमचा आरसा

दुर्जनस्वयी विक्रम पुन्हा साहापाशी गेला. साहावरून प्रेव खाली उतरवून आपल्या कांधावर टाकलं आणि नेहमीप्रमाणे स्थानात बसल्याचा बाळू लागला. त्यावेळी प्रेताव बसलेला वेताळ राजाशी बोलू लागला— "राजा, जवळ असलेली संपत्ति नि लाभलेली प्रतिष्ठा एवढ्यावर तुला संतोच नाही बसत मला वाटतं. काही विशेष कार्यसिद्धीसाठी रात्री बघा भवेळी तू कोर मेहनत करून या भयानक जागी हिडत आहेत. मी पैज लावून सांगतो की तुला आणखी पण नि प्रतिष्ठा मिळावी तरी तुझं समाधान होणार नाही. शाकं हे म्हणणं सिद्ध करण्यासाठी मी तुला एक गोष्ट सांगतो. नोट सजपूयेंक ऐक." अर्ध क्षणून वेताळाने आपली गोष्ट सुरू केली. बीमपुर मध्ये दयाराम नावाचा एक जाणूत रहात असे. तो आपल्या व्यक्ति-

शौचसेवाही प्रसिद्ध होता म्हणून लोक त्याला सत्कारवाला दयाराम म्हणत रूपम् दयारामचा आऊबंद होता. त्याची ही दयाराम प्रमाणे आपले नाव व्हावे अशी इच्छा होती. म्हणून तो ही आपल्याकडे येणारांचे वातिप्य करू लागला. यामुळे त्याचा जन्म तर वाढत चालला, प्रसिद्धि मात्र अधिक वाढली नाही

एक दिवशी रूपम्कडे एक साधु आला रूपम्न त्याला पोटाभर जेऊ घातले आणि दग त्याला आपल्या मनातील व्यथा सांगितली.

रूपम्ची कहाणी ऐकून साधु हसला नि म्हणाला—“हे बघ रूपम्, प्रसिद्धिवास्तव चिंता करू नकोस. तुला जमेक तेवढी वृ

त्तोकाना मदत अवश्य कर. जे गरजू आहेत त्यांना अधिक मदत कर. यामुळे तुला समाधान वाटेस.”

रूपम्ला साधूच हे बोलणे आवडले नाही तो साधूला म्हणाला—“महाराज, आपल्या सारखे साधु विष्काम कार्य करू शकतात, माझ्या सारख्या सामान्य माणसाला ते शक्य नाही प्रत्येक माणसाला अस वाटत की आपल्या जन्मणासभ्या लोकात आपले नाव व्हावे, लोकांनी आपली प्रशंसा करावी नि आपल्याला प्रसिद्धि मिळावी. जर प्रसिद्धि मिळणार नसेल, तर काय करण्यात मला उत्साह वाटत नाही. आपण जस काही करा कि बतिथि-सत्कार करण्याची माझी इच्छा दवली जाणार नाही. एवढेच माझे आपणाकडे मानणे आहे.”

साधूने रूपम्ला एक आरसा देऊन सांगितले—“सुद्धा घरास ज्या खोलीत पाहुणे येतात, तिथे भितीवर हा आरसा टांगून ठेव. यात कुकूप चेहरा खुळा सुंदर दिसेल ! कोणाला ही आरशात आपला चेहरा अधिक सुंदर पाहून आनंदच वाटेल. यामुळे सर्वत्र तुला नाव होईल.” एवढे सांगून साधु निघून गेला

त्या दिवसापासून रूपम्कडे येणाऱ्या पाहुण्यांची संख्या वाढत गेली. जो

पेई तो आरशात आपले सुंदर रूप पाहून खुषा होई. नंतर लोक रूपम्च्या घरातील आरशाबाबत इकडे-तिकडे चर्चा करीत. बोटबाच दिवसात लोक त्याला ‘आरसेवाला रूपम्’ म्हणू लागले

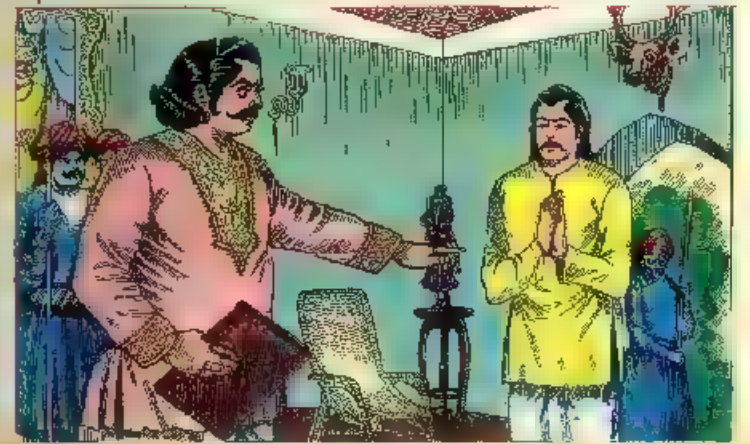
बोलपुरच्या जमीनदाराला रूपम्च्या आरशाबाबत समजले. आपला आरसा घेऊन त्याच्याकडे येण्याचे जमीनदाराने त्याला निमंत्रण दिले रूपम् स्वतःच आरसा घेऊन जमीनदाराकडे आला.

जमीनदाराने आरशात आपला चेहरा पाहिला नि म्हणाला—“मला तर आपला चेहरा कुकूप दिसतो आहे. का जरे अस होतय ?”

जमीनदाराच्या सर्व बोकलांनी ही आरशात आपले चेहरे पाहिले. कोणालाही आरशात आपला चेहरा सुंदर दिसला नाही.

“सोटा प्रचार करून प्रसिद्धि मिळवू शकितोस ?” रागाने जमीनदार म्हणाला आणि आरसा त्याने जमीनीवर जोरात आपटला पण वाइन्यांनी गोष्ट अशी की आरसा फुटला नाही निराश होऊन रूपम् आरसा घेऊन घरी गेला

हे सर्व समजल्यावर रूपम्ची मित्र-पंडती त्याच्या घरी आली आणि आरशात आपले चेहरे पाहू लागली. त्यांना तर आरशात आपले चेहरे सुंदरच दिसले. आता एक रहस्य प्रकाशात बोल रूपम्च्या घरातच आरशात आपले चेहरे सुंदर

विसतात. ग्रंथच कोठे आरखात येव्हे कुसुप विसतात.

आरखाची ही विचोवता जमीनदाराला ही कळली तो स्वतः कपमच्या घरी आला आणि त्यावेळी आरखात आपला वेव्हारा पाहिला. आपला दुंदर वेव्हारा पाहून त्याला आनंद झाला. त्याने एका वरवी विचकाराचा बोलवले आणि आरखात विसणान्या आपल्या प्रतिविवायकन आपले विच वनवून घेतले. विच फार सुंदर झाले. जमीनदार खुश झाला आणि त्याने कपमच्या काही वन दिले.

या आरखाची एक विचोवता आहे. अनेक माणसांच्या वेव्हारात काही सीधे

असत, काही कुरूपता असते फक्त कपमच्या घरी वेव्हारातल सीधे विसत. इतर ठिकाणी फक्त कुरूपताच तेवढी विसते.

जमीनदाराने आरखातील प्रतिविवायकन आपले जे विच वनविले ते पाहून इतरांनी ही अशीच आपली विच वनवून घेतली अशा रीतीने कपमच्या घरी येणाऱ्या लोकांची संख्या दिवसें दिवस वाढू लागली दूर दूरच्या माधालील लोक कपमच्या घरी येऊन आरखात आपले वेव्हारे पाहून खुश होऊ लागले.

आता आपल्या घरी येणाऱ्यांचे वातिव्य करण कपमला घेऊन, कारण येणाऱ्यांची गर्दी बेसुमार वाढू लागली. म्हणून येणाऱ्यांच्या हत्काराची विता करणे कपमने सोडून दिले. तरी वन आरखात आपले कप पाहून लोक खुश होत नि संतुष्ट होऊन परत जात

एका कपमला हाटवले की लोक आपल्याबद्दल काय म्हणतात ते कपमच्या कानांची एकावेळी म्हणून घराची वनवतारी आपल्या बायकोवर सोपवून तो राखधानी-कडे जावला निघाला.

राखधानीत एकाने कपमला विचारले-
“वद, तर आपण धौलपुरात आकात?
आरसेबाळा कपम् कसा काय आहे?
आपणत तो माहीतच असेक?”

कपमला आनंद झाला. तरी वन आपण कपम् आहोत हे त्याने वांगिळले नाही. तो म्हणाला-“धौलपुरात नाच येताच सर्वांना कपम् आठवतो. मला तो माहीत नाही हे कसे शक्य आहे वद?”

आरसेबाळ्या कपमबद्दल अधिक जाणवल्याच्या झुळेने त्या माणसाने कपमला आपल्या घरी बोतवले त्या घरात कपमने दयारापणे विच पाहिले आश्चर्याने नादक करीत कपमने विचारले-“हे कोण? मांचे विच आपल्या घरी कसे आले?”

तो माणूस म्हणाला-“आपणत हे माहीत नाहीत, आठवये आहे! आपल्याच गावातील हे एक सत्पुत्र्य आहेत आरसे-

बाळ्या कपमबद्दल जाणाऱ्यांचे वातिव्य होच करतात. अतिवि-सत्कार घेऊन वरवर कपम् नाच कोळघाणुडे येते यांच्या वातिव्यशीलतेची कीर्ति राजापर्यंत पोचली व राजाने यांचा सत्कार केला. राजाने इनाम म्हणून दिलेला पैसा ही हे वातिव्यासाठी खर्च करतात. यांना लोक ‘वातिव्यवृत्ति दयाराच’ म्हणतात. देश भर अनेक घरांतून यांची विच वापचास विसतील

कपमची निराशा झाली नि आपल्या गल्ली तो परत आला.

ज्या सधून आरखा दिला होता तो साधु वाटेत त्याला येवला सावून विचारले-“का रे बाबा उवास दिवतो

माहेस. शाळें तरी काय? लोक तुला 'आरसेवाला रूपम्' म्हणून ओळखतात! तरी मज ह्या आपल्या अशा दुर्मुखलंका का रे?

'महाराज, माझी व्यक्ती मलाच माहीत! कृपा करून आपला ह्या आरसा परत घ्या,' रूपम्ने प्रार्थना केली

आणि रूपम्ने आरसा साधूला परत देऊन टाकला

ही गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— 'राजा, आरसेवाल्या रूपम्चा व्यवहार तुला विविचक नाही वाटत का? देशभर रूपम् प्रसिद्ध झाला, तरी वण त्याच्या मनात ही अतृप्ति का बरे? ह्या जादूचा आरसा त्याने साधूला परत का घिला? माहेस असून ही माझ्या या शक्ति उत्तर न दिलस, तर लक्षात ठेव—होका घडापासून वेगळे होईल!'

यावर राजा विक्रमाने निवेदन केले "आरसेवाला रूपम् राजधानीतल्या त्या माणसाकडे गेला आणि एक महत्त्वाची

गोष्ट त्याच्या लक्षात आली. त्याच्या बरी गर्दी करणारे लोक त्याच्यासाठी गव्हे आरसात आपले रूप पाहण्यासाठी येत. म्हणून आरसेवाल्या रूपम्ला जी कीर्ति मिळाली ती आरसाशी होती, रूपम्ची नव्हते आणि शिवाय तो आरसा रूपम्चा कोठे होता? कोणाला तरी द्या येऊन दिलेली परकी वस्तु होती ती! बातिथ्य-शील दयारामची गोष्ट तशी मळती दयारामला जी कीर्ति व प्रतिष्ठा साधली होती, ती त्याची स्वतःची होती ह्या फरक लक्षात आल्यावर रूपम्ला संजवल की दयाराम सारखी प्रतिष्ठा त्याला कधी ही मिळण्याची शक्यता नाही. हे समजल्यावर रूपम्ने तो जादूचा आरसा साधूला परत करून टाकला

अन्ना रीतीने राजाचा मोन-मंग झाला मग वेताळ प्रेतस्वद् अदृश्य झाला नि झाडावर चढून पूर्ववत् लटकू लागला

(कल्पित)

[आधार: कलुधरेची एक कथा]

आंधळं सरकार

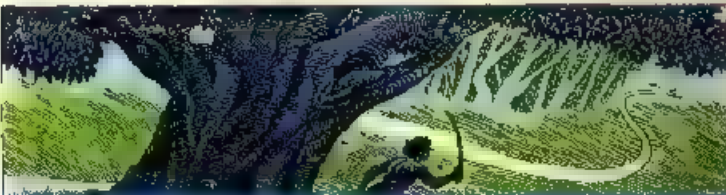
खूप जुनी गोष्ट आहे. करीम गावाच्या शहराच्या आसपास एक बरीच माणूस रहात असे. त्याच गाव होत शकुरा. एकदा कामाच्या सोपात तो राखणीला गेला नवाबाच्या दरबारात एकाच बरकत काम मिळवायं अन् महिना दोन रुपये पगार मिळवावा. इतकीच त्याची अपेक्षा होती. त्या काळी महिना दोन रुपये म्हणजे सुद्धा 'बरी मिळकत' बसत संजवल जाई.

पण खूप प्रयत्न करूनही शकुराला नोकरी मिळना!

शेवटी त्याने एक वाढस केला. एका सोनाराच्या मदतीने त्याने एक मोहोर बनवली. ती मोहोर खिशात ठेवून एक लहानगं देवल समोर मांडून तो 'बाय अदास्ती' च्या बाहेर बसून राहिला. अदालतीत जावं देऊन येणारांना तो आपल्या-जवळ बीजावत त्याच्या अर्जावर ती आपली

मोहोर उठवू लागला. एकेका अर्जावर असा शिक्का मारण्याबद्दल तो एकेक पैसा जर्जराटाकडून वसूल करी. हळू हळू ही एक पद्धतच बनून गेली. सर्व अधिकाऱ्यांनाही आता त्या शिक्काशी श्रवय होऊन गेली

पण शकुराने मात्र या अवघीत बऱ्यापैकी कमाई करून ठेवली. त्याच्या मनात ही भीती मात्र नव्हतीच बर करून असे, की आपलं हे बंड फुटलं तर सर्व बोळटी नवाबाच्या कानी जातील अन् कदाचित फाशीची शिक्षाही सुनावली जाईल आपल्याला! मग अन्नाक एकदा त्याला एक उपाय सुचला! जाला त्याने शिक्षा मारण्याबद्दल एका ऐवजी दोन पैसे वसूल करायला सुरुवात केली. एक पैसा तो स्वतःसाठी ठेवी, अन् दुसरा पैसा निराळ्या जमा करून ठेवी

बस करता-करताही वहा वर्षे चलतली। एक दिवस काही कारणांने शकुन नवावाचीक बाळ बाकला नाही. त्या दिवशी बाळेंक कुठल्याच अर्वावर शकुनाच शिक्का मारला गेला नव्हता. "बाकर शकुनाच शिक्का नाही, आम्ही हा अर्थ स्वीकारू शकत नाही." कनेरीतले कारकून म्हणू लागले. गोष्ट शंबटी अधिकाऱ्यांच्या कानी गेली; मग चौकशी करू लागली—"काय शिक्का आहे हा? कोण भाषण शिक्का खरे बनानर?"

असा जे अर्थ मागवून द्यायला पाहिजे, तर असा प्रकारचा शिक्का मारलेला बाळला—'बांधले सरकार-पितळी बरबाबा-शकुनाची मोहोर'। बरे! ही तर सरकारी मोहोर नव्हते! मग खरे हकिगत नवाबा-पर्यंत पोचली. त्याने शकुनाला पकडून आवायची बाळा दिली. बाळ! शकुनाला नवाबासमोर हजर केले गेले! बस केव्हा ना केव्हा होणारच—याची शकुनाला कल्पना होतीच! म्हणून नवाबासमोर जावना, तो

दुसरा पैसावाली-बधा केलेल्या पैसांची-पैली बरोबर घेऊनच येला होता.

शकुनाला पाहिल्याबरोबर नवाबाचे विचारले—"कोण माझे रे तु? हा शिक्का तुम मारलेस ना? असा विचार तुला कोणी दिला?"—कनेरी जे काही विचारायचं ते विचारून स्वत्यावर काहीही न मगवता शकुनाने आपली सर्व हकिगत स्पष्ट सांगून टाकली; आणि पुढे म्हणाला—"हजूर, आपल्या बाटपाचे बापपर्यंत हे शोध हजर स्वये बसूक घालेत, हा म्या आपला हिस्सा" आणि ही खंड हजारांची बेली त्याने नवाबापुढे ठेवली.

शकुनाच्या बुद्धिमानीवर नवाब खुशच झाला! त्याने ती मोनरी शकुनासाठी पक्की करून टाकली! त्या मोहोरेवरून 'बांधले सरकार' मजला आंघळ हा खब्ब काढून टाकून केवळ 'सरकार' हा खब्ब झिल्लक ठेवला गेला.

असा तन्हेने शकुनाची ती मोहोर बराच काळ पंचव मनकात राहिली।

काशीबा नुस्खी-३२

मानाचा खजिना

तो कोण?

खूप जुन्या काळी अरबस्थ सहरात एक तत्त्वज्ञानी रहात असे. रोख कित्येक लोक आपापल्या गडचणी सोबतून मेण्यासाठी त्याच्याकडे येत. एकदा असाच एक तरुण त्याच्याकडे आला. "महाशय, मीही एक महान बनता वनू इच्छितो. कित्येक ग्रान्त हिदून मी अनेक मोठ्या व्यक्तींच्या भेटी घेतलेल्या आहेत त्या सर्वांनी माझ्या हुशारीची स्तुति केली आहे. आता मायबकळा शिकायची माझी इच्छा आहे." असा तन्हेने स्वतःवरून पंचरा निमिटे त्याने अनेक गोष्टी सांगितल्या आणि शेवटी आपल्या मनातले तो बोलला—"बापण मला भाषणकळा शिकवतील तर मी आपला फार मामारी होईन. त्याबद्दल आपण म्हणाक ती फी मी मोठ्या वानन्दान मरीन."

"ठीक आहे. तुला दुप्पट फी घावी लागेल." तत्त्वज्ञानी म्हणाला.

"दुप्पट?" बापणाने तडगाने विचारले.

"होय! कारण तुला प्रथम मला मोन कसे रहावे हे शिकवणे लागेल. ही मोन-कला शिकवल्यानंतरच तुला बापण-कलाची माहिती देता येईल." तत्त्वज्ञानी उत्तरला

दुम्हाला माहीत आहे हा तत्त्वज्ञानी कोण?

[पान ३६ पहा]

दुम्हाला माहीत आहे?

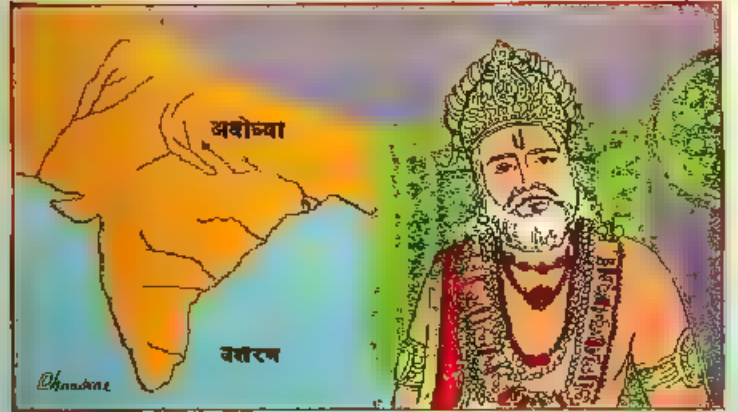
१. एका देशाचे राष्ट्रीय चिन्ह म्हणून प्रसिद्ध मिळालेला सौराष्ट्रिक पक्षी कोणता? त्या देशाचे नाव काय?
२. सन १९४८ मध्ये एका अतिशय व्यक्तीला एका देशाचा राज्यत राजाची किर्ति करण्यात आली, त्या तो माणूस त्या देशाचा रहिवासी नव्हता! हा माणूस कोण?
३. तो देश कोणता?
४. बरे कसे बघते?
५. लंका (सीलन) या राष्ट्राचा अर्थ काय?

[पान ३६ पहा]

अयोध्या नगर

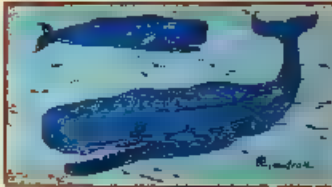
'अयोध्या' या शब्दाचा अर्थ आहे अजेय. यन्त्राची जन्मभूमि म्हणून भारतीय लोक असे म्हणत आहेत असे की ही नगरी अयोध्येला पवित्र-भूमि असे मानतात. सध्या कमीच जिंकू शकणार नाही. खरबू श्रीरामाचे जन्मस्थान, त्याचे महान् स्नान, नदीच्या काठावर असणारी ही अयोध्या सीतेचे स्वयंपाक इत्यादि जागा आजही तेथे नगरी महाराजा दशरथ आणि सूर्यवंशी राजांच्या कोसल देशाची राजधानी होती. नंतर कोसल देशाची राजधानी साकेतला आपल्या देशाच्या सात पवित्र नगरींमध्ये व त्यानंतर आवस्तीला हस्तक्षिप्यात आली. अयोध्या ही एक गणली जाते श्रीराम- चौथ्या व पाचव्या शतकात अयोध्या पुन्हा

चांदोबाच्या आत्म्या

सर्वात महान् जगाचा डॉक्टर

सुप्रसिद्ध गिफकारा बालमुरजीकृष्ण अम्बळी नांवाचा भारतीय विवाही वैजनाथाने अभ्ययन पूर्ण करून जगातील जवान सर्वात महान् डॉक्टर म्हणून मान्यता मिळवत आहे. जगज ही जगाची जालेकरीत को डॉक्टर जालाही नसेल. माणुषी हृदयीतील इतरांनी विद्यार्थी बळरा जसे जगाचा जयजानाव डॉक्टर बनता होता.

देवनागरीचे माते

देवनागरीवरून २५ वर्षे विरलिराळणा धुविकोनस्तून बळयन केले जेले आणि त्याबद्दलच्या खुप्या नवनव्या गोष्टी प्रकाशात आणल्या गेल्या. सर्व देवनागरी एकाच प्रकारचा वाचक करत नाहीत. काहीना जगाचे माणसांच्या मधुर वाचनासारखा असतो मला तऱ्हेने माफल्या जगाचा देवनागरी माफल्या जगनाकादे अकट करतत.

गुप्त राजांची राजधानी बनली. नंतर मात्र अयोध्येने सासकीय स्थान म्हणून महत्त्व उत्तरोत्तर कमीकमी होत गेले. तरीही सर्व भारतीयंच्या मनात मधुरेहृदकेच अयोध्येबद्दलचे प्रेम व आदर आजही कायम आहे. अनेक पिढ्यांपासून अयोध्या आपणा भारतीयाना स्फूर्ति व उत्तेजन देत आली आहे.

एक जमाना असाही होता की अयोध्या, बौद्ध व जैन धर्मांचे केन्द्रस्थान बनून राहिली होती. खोबीस शीर्षकरांपकी तेथील तर इक्ष्वाकु-वंशीय होते. त्यांच्यात आदिनाथ, जजिनाथ, अजित-दनाथ, अजन्तनाथ व सुमतिनाथ नामक पाच बौध्दांचा जन्मच अयोध्येत झाला होता.

आजचे अयोध्या हे शहर उत्तर प्रदेशातले कानपूर व गोरखपूर या रेल्वे-स्थानांमधील एक छोटेसे शहर होय.

श्रीरामचन्द्र व सीतादेवी यांचे मन्दिर तर इथे प्रसिद्ध आहेत; पण खाशेलाय श्रीरामाचा पुत्र कुब्रा याने बांधले असे समजले जाणारे नागेश्वरनाथाचे देऊळ आणि नवाब मुजाउल्ला याने हनुमान-यडयचे बनवलेले हनुमानाचे देऊळ ही सुप्रसिद्ध आहेत.

अयोध्येपासून २५ कि.मी. अंतरावर नन्दीग्राम आहे. राम जन्मासात असताना चौदा वर्षे अयोध्येचे शासन करताले यथे राहूनच केले होते असे मानले जाते.

साहित्य सोनियाचिया खाणी

१. इटलीतील एक महान कवि मृत्यु पावला असे समजून लोक त्याचा पुस्तक टाकायला निघाले, तेव्हा तो अचानक उठून बसला! नानंतर तो ३० वर्षे जगला हा कवि कोण होता?
२. बोम्बेवियरचा मृत्यु ज्या दिवशी झाला त्याच दिवशी आगच्छी एक महान लेखकही मृत्यु पावला होता तो कोण?
३. भूतराष्ट्र व मधारी यांना एक मुलगाही होतो काय?
४. वेदकाव्यांची रचना करणारी प्रसिद्ध मुनि-पुत्री कोण?
५. 'राठक' म्हणजे काय?

श्री रामकृष्ण परमहंस (३)

वेदकाव्य पूर्वा-अर्चा करता करता गवाक्षर एतका उत्पन्न होऊन आई की तो सर्व काही विस्मरण जाई. मूर्ति व आराध्य स्थल; यातला करक ही तो विवर्कन जाई आणि पुजेची फुले स्वतःच्याच मस्तकावर मळी.

अध्यायी राखी गवाक्षर एकाच काळासाठी हास्य तास घ्याय लागून बघे. वेदकाव्ये इतर सेवक त्याचे हे विचित्र शायने पाहून पकित होऊन जात

तो कोण?

सांकेतिक

साधारण ज्ञान

१. गद्यकथी, इंग्रजीतल्या
२. आसबट आनंदप्राईन
३. इलाहाबाद
४. गुरुदास निराळी इलाहाबाद राज्य विस्तार बनले व आनंदप्राईन गुरुदास होऊन मृत्यु.
५. अकबरी मूर्ति

साहित्य

१. पैदाई (१३०४-१३५४)
२. 'ऑनबिन्सकोट' या लेखक सर्वेच्छ.
३. लोक. मुजगा.
४. सर्व मुनींची कथा वाली.
५. एकाच विषयावरील कांवर पद्येने कुतव.

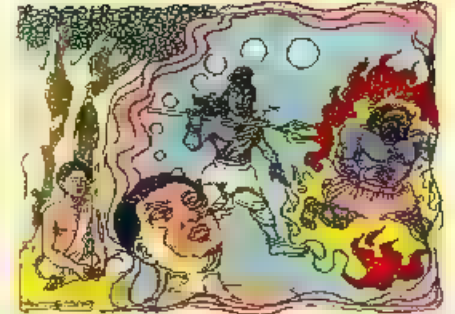

महाराजा प्रमुख कुमारी गवाक्षर याच्या अमरकालिक सांगण्याविरुद्धची आख्यायी वा लोकांनी राखी रासमणीचा जावई मधुराभाष याच्यापलीकडे पोचवली यावर मधुराभाषी दमिद्वी चौकशी करायचे कवून केले

एके दिवशी अक्षुरानाथ देवळात येता व त्याने बाळ होकारून बाहेर वडाळर त्यावेळी ईश्रीला प्रसाद घाल्याचा आग्रह करीत होता ! त्याचा ह्या भक्तिभाव पाहून गवराणाथ मोठ्या आनंदाने परत फिरला

एका विशिष्ट अवस्थेत गवराणाथला तेव्हाच विविध अनुभूति येऊ लागले. आपल्या कर्तृत्वातून बाहेर पडल्याचा अंतर्भाव आनंदाने जाणवत होता तेव्हाच आपल्या कर्तृत्वाचा एक पुढारने जाणून घेऊन मूल गरिबा आणि दुखऱ्यांचे सगळे ते भूत अनुभव आले-असा एक अनुभव त्याला आला. या अनुभूतिमुळे आपल्यात असणारे सर्व काही वाईट संपन्न घटून गेले असे गवराणाथला आसले.

तसेच, एके दिवशी राणी राखवशी देवळात दख्खनाली गेली व गवराणाथने घनत कराय वेळ ऐकत बसली. ऐकता ऐकता अचानक तिला न्याय-न्याय वाटल्याचा एका खटल्याची आदरवच झाली. नरेच विमत तो खटला किंमत बांगणे होऊन पडला होता ! पण गवराणाथने अचानक राखवला जोराने संपन्न गारवी व म्हणजे- "हो बहूनी मला त्या पुढील गोष्टीचा विचार करू नये ?"

गवराणाथला बाईच्या मनः 'मलाच संपन्न व्हावे' असा विचार आला तिचे नातेवाईक योग्य अशी मुलगी सोपू लागले. एके दिवशी अचानक गवराणाथने शीतले- "राणी बाईची मनःगोटी मुलगी अक्षुरमनादीच्या राजपन्न मुलगीच्या संपन्न घरात वाढत आहे."

गवराणाथ या कर्तृत्वातले राखीचे तेव्हा त्याला मारावला मारावले, पण राखीनेच स्थान बांधवले आपल्या मनातले विचार अक्षुर त्यांना लक्षात आणून होऊनच त्यामध्यें या पुढारणाथ आहे, ही गोष्ट तिने

तसा गवराणाथ कधीही अक्षुरमनादीला बला मळता तरीही त्याच्या मळणा-वर विश्वास ठेऊन नातेवाईक तेथे गेले तेथे एकापाच्या राजपन्न मुलगीच्या या अक्षुरीला घेऊन आणि त्याच्या मुलीची गवराणाथने संपन्न ठरवण्यात आले !

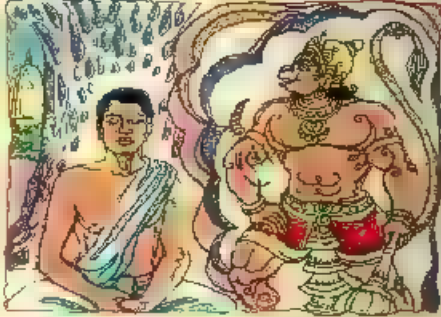

ता कुशीने नाव होते कारभारी. विष्वाभी वधावरला निघून गेल्या दिना तेला विवाहाच्या सर्व कार्ये करतात त्याचे जोड्या उल्लाहाने गोंम घेतला आनंदाने साष्टानाथ हो मोठी कप-संगल मेलणी होती तिचे निर्मळ असे दोळे बघानाने पार पडक्याक वाटले.

पुण्याची विवरी

विवाहानंतर मन्थिराला वरत आल्यावर त्यावर पुन्हा जाण्याची बोल आठवटिपक विलनात रंगून गेला. पवित्रभावात सन्नील होऊन अनुभव प्राप्त करण्यासाठी वधावरले आवक वक्त हनुमान मागे धरत करायला पुढारात गेली

एका गावात एक तरीच माणूस रहात नव्हते. त्याच गाव होत शम्भू त्याच्या बायकोच नाव होत केसरी. एकदा सतत दोन वर्षे कुप्पाळ पडला. कुठे काम मिळायची सोय नव्हती शम्भूला शोन वेळा लायला भाकर मिळायची पंचाईत झाली केसरी शम्भूला म्हणाली—'कारभारी, तुम्ही शहरात जाऊन माही काय का नाही बघत? मी ऐकलय—काम करणारा शहरात भुकेने मरत नाही!'

बराच होता, षडकाळ नि दमकणारा! म्हणून शेजारच्या शिवानन्दाने आपला मरतुकडा पोटा शम्भूला देत म्हटल—'हं बघ माझा पोटा एक महिन्या वंतर मला परत दिलास तरी माझी काही अडचण होणार नाही. थोड्यावर बसून गेलास तर शहरात अमळ सवकर पोचशील बेटन या माझा पोटा'

शिवानन्दाच्या जोड्यावर असून शम्भू शहराच्या वाटेला लागला दुधाराच्या वेळी एका नदीच्या किनाऱ्यावर पोचला. आता त्याला कडाडून भूक लागली होती. शम्भू थोड्याचलून खाली उतरला चारी बाजूला हिरबंवार भवत पसरलेल होते, त्याने थोड्याचला चरायला सोडल. झाल-यास केल्या नि त्या नवऱ्याला बाबून दिव्या घुळून नदीच्या किनाऱ्यावर बसला नि आपली साकरीची पोटेली उघडली शहर बरंच दूर होत रस्ता एक दिवस एवढ्यात एक मरतुकड कुत्रे मिचे गालं

एके दिवशी वधावरला एक विचित्र अनुभूति झाली त्याला असे दिसले की एक कुपूर देवी जशी एही त्याच्याकडे आसत येत आहे! थोड्याच वेळात त्याने ओळखले की ती शक्ति म्हणजेच 'सोतामाई' होय! ती हळूहळू गदावरजळ झाली आणि त्याच्यातून किरीट होऊन गेली. (कमलः)

विपिन रचनदरे

दिवाचे भुकेने व्याकुळलेलं होत शम्भूला त्याची बघा जाली. एकेक तुकडा करीत एक भाकरी तर शम्भूने कुण्याला देऊन टाकली पण एका भाकरीने त्याची भूक भागली नाही आखाळभूतपणे कुर्ब शम्भू-कडे पहात राहिल.

दवाळू वतंकरणाने शम्भूने राहिलेल्या तीन भाकरी ही कुण्याला साठ घातल्या. बाता कुण्याची पूज शमली. शम्भूला स्वतः साठी एक ही भाकरी शिल्लक राहिली नाही. मोठ्या संतोषाने शेपूट हलवीत कुत्रं तेथून निघून गेलं.

नदीच पायी पिऊन शम्भूने कशी-जशी आपली भूक भागवली, आणि चोख्यावर

बसून त्याने शहराकडे प्रयाण केले. मावळसीडा तो शहरात पोचला त्या रात्री शम्भू एका चर्मशाळेत राहिला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी शम्भू कामाच्या शोषार्थ निघाला. दोन-चार गल्ली बोट्यातून भटकला अनेक ठिकाणी काम मिळविण्यासाठी त्याने प्रयत्न केला. पण दुर्दैवाने त्याला कोठे ही काम मिळाले नाही. पोटात छुष्यागि जळत होता नि हातात फुटकी कवडी नव्हती शम्भूची बोर निराशा झाली आता काय कराव हे त्याच्या लक्षात येईना एवढ्यात शम्भूने एका ठिकाणी गदीं जमलेली पाहिली

शम्भू तेथे गेला. काय धडल आहे याबद्दल त्याने गर्वीतल्या एकाला चित्ताचलं त्याला समजलं की कुबेरनाथ नावाचा एक शेट लोकांकडून पुण्य खरेदी करीत आहे. आपलं पुण्य विकायला आलेल्यांची ती गर्दी होती !

क्षण भर शम्भूला आश्चर्य वाटत. कण आपल्यापाशी विक्रम्याजोर्म कोणतं पुण्य आहे याबाबत तो दिवाच कळ लागला. त्याला आठवलं की त्याच्या बडिलांनी एकदा गावात लोकांसाठी एक विहीर खोदली होती.

बाता शम्भू शेटजींच्या कळ मला. शेटजींनी शम्भूला एकदा नीट निरखून

ग्राहिल नि म्हणाले-“तू कोणत पुण्य विकायला आणलं आहेस बरं ?”

आपल्या बडिलांनी सोदलेल्या विहिरी बाबत शम्भूने शेटजींना सांगितलं. कुबेरनाथ हसत म्हणाले-“हे तर तुझं पुण्य नाही. ते तुझा बडिलाचं आहे. तूझ स्वतःच काही पुण्य विकायच बसेल तर बोल.”

“शेटजी, माझ स्वतःचं असं पुण्य माझ्याकडे नाही. गरीबीने गांजलेला मी कसे तरी दिवस कटवा आहे पुण्य जोडायची माझी योग्यताच नाही” दुःखी अत करणाने शम्भूने निवेदन केले.

शेटजी म्हणाले-“माझ्या पाशी कोणी आला की त्याचा पुण्य-सपन माझ्या जप्तात येतो एक दिवशी भुकेने व्याकुळ झालेल्या कुण्याला चार भाकरी साठ घातल्या होत्या ना? त्या पुण्यातलं काही पुण्य विकायला तयार असलास, तर एका भाकरीचं पुण्य मी खरेदी करू शकेन !”

शम्भू एका भाकरीचं पुण्य विकायला तयार झाला. श्रीमंत कुबेरनाथांनी एक भाकरी मागवून जतली मग शेटजींच्या सांगण्यानुसार शम्भूने भाकरीवर हात ठेवला, अशा साठी की त्या भाकरीत एका भाकरीचं पुण्य यावं !

यानंतर शेटजींनी तराजूच्या एका पारड्यात ती भाकरी ठेवली दुसऱ्या

पारड्यात चौम, चांदी, दागिने, हिरे इत्यादि बाजू लागले. पाहता पाहता शेटजींचा सगळा खजिना संपून गेला शेटजींनी आपल्या गळ्यातील स्तनहार नि मोटांतल्या बांगड्या ही पारड्यात टाकल्या तरी पण भाकरीचं पारडं च बड ! शेटजींनी आपल्या बायकोचे दागिने मागवले. बाता वजनाच काय सपलं, दोन्ही पारड्या समान वजनाची झाली

अशा रीतीने एका भाकरीचं पुण्य विकून मिळालेल्या खजिन्याचं गाठोडं आपल्या भोक्क्यावर काढून शम्भू आपल्या गावाकडे निघाला. वाटेस शम्भूचा भोवा एका कळदळीत फसला. हळू हळू तो दलदलीत

रुतू लागला बस, जास्त जास्त रुतू लागला तिकडून एक संन्यासी आला. शम्भूकडे पाहून तो म्हणाला—“का उपाच जिवावर उदार आला आहेस? हो एक शापग्रस्त दलदल आहे. तुझ्यापाशी काही पुण्य असलं तर इथे सोडून दे. तरच या बलवलीतून बाहेर पडू शकतील! नाही तर आज तुझं मरण जवळ आलेलं दिसतय! काय करायच याचा तू आपला निर्णय घे माझ कर्तव्य मी केले.”

आता शम्भून जरा ही विडब केला नाही. तो थोड्याने ओरडला—“मी आपलं एका भाकरीच पुण्य सोडून देत आहे.”

शम्भू सह घोडा दलदलीतून घोडा वर आला. आता शम्भूने राहिलेल्या दोन भाकरीच पुण्य ही सोडून दिलं तरी पण घोडा पुढच्यापर्वत दलदलीतच राहिला. शम्भूला समजना आता काय करावं?

संन्यासाने शम्भूला विचारलं—“आणखी काही पुण्य तुझ्याकडे शिल्लक नाही का?”

“आहे तर! हे सोनं-चांदीनी भरलेलं गाठोड म्हणजे आणखी एका भाकरीच पुण्य. हे ही सोडून देतो!” अस म्हणत शम्भूने ते गाठोड ही दलदलीत टाकून दिलं. दुसऱ्याच क्षणी संन्यासी नि दलदल सोडून हो जडवय शाळे आरवयाने शम्भू दुरूने तिकडे पाहू लागला. तोपर्यंत एक देवी तेथे अवतीर्ण झाली म्हणाली—

“मी धर्माची देवी आहे. स्वतः मुकेला राहून तु जवळी भाकरी कुठ्याला साक पातल्यास! तुला धन-संपत्तीचा मोह नाही. इथून पुढे तू नेहमी संपन्न राहशील. धन-धर्म करीत धर्माचे पालन करीत रहा, शम्भूने मला आनंद होईल!” जसे सांगून देवी जडवय झाली

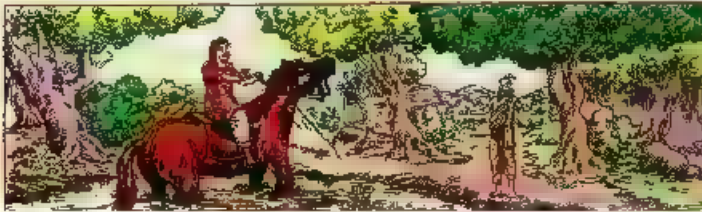
थोड्यावर आपला खजिदा शम्भूला पूर्वेवर विसला मोठ्या भावंडाने तो घरी परत आला. मिठाकलेल्या घनाचा उपयोग करून शम्भून व्यापार सुरू केला. गरीब जनतेची सेवा करून शम्भूने चांगली कीर्ति संपादन केली

वीर हनुमान

वाली मूल जाला असे समजून सुग्रीवाने गुहेचे वार एका मोठ्याशा शिल्लेने बन्द केले आणि तो राजधानी किष्किन्धेला परतला. पण खरी गोष्ट अशी घडली होती, की मायावीने वालीला ठार करण्या-ऐवजी, बालोनेच मायावीला बसतद्रवाक पाठवले होते! नंतर वाली सकुचल राज-धानीला आला वाली जिवंत परत आल्याचे पाहून सुग्रीवाने खूप आनंदाने आणि गौरवाने त्याला नमस्कार केला. पण वालीने त्याला भाविर्षाद तर नाहीच दिला; पण उत्तम त्वाच्याकड ती रागात पाहू लागला नंतर त्याने सर्वांसमक्ष सुग्रीवाची खूप निन्दा केली. सुग्रीवाने आपल्या डोक्यावरचा मुकुट उतरवून वालीच्या पायांवर ठेवला व त्याला साष्टांग प्रणिपात केला.

वाली का गुवशात आहे हे सुग्रीवाने ओळखलं, म्हणून त्याला शांत करावयाचा उद्देशाने ती शंभीरपणे म्हणाला—“बाबा, शत्रूचा वध करून तुम्ही सकुशल परत आलास याचा मला फार आनंद होतो आहे; याहून चांग्याची दुसरी कोणती शोष्ट असणार? आपण सांगितल्याप्रमाणे गुहेच्या दाराशी मी आपली खूप वेळ वाट पाहिली पण जेव्हा गुहेच्या दारातून शेवटी रक्ताच! ओथळ बाहेर वहात आल्या तेव्हा मला वाटले की रक्त आपलेच! मृत्युमुखी पडलात असे समजून मोठ्या दुःखाने मी गुहेचे द्वार शिळा बसवून बन्द केले आणि

इकडे निघून आलो. राजा वनायची माझी बिलकुल इच्छा प्रवृत्ती, पण सिंहासन रिकामे पडू लागले नाही, असे सांगून मन्त्री व वनतेनेही खूप आपसूत झाला तेव्हा नाइलाज म्हणूनच मला सिंहासन ग्रहण करावे लागले. मी मुकुट धारण केला म्हणून आपण गौरवमय करून घेऊ नका वाटा!"

पण सुग्रीवाचे बोलणे समजून मुद्धा वेषाच्या मन स्थितीत नव्हता वाली. आपल्याच विचारांनी त्याला पार आघळा करून टाकले होते त्यामुळे सर्वासमोर त्याने सुग्रीवाची निरंतसना आरंभली तो म्हणाला

"जत हो, मायावीला पळवून लावत मी व हा सुग्रीव त्याच्या मार्गे वावलो. मायावी एका पट्टादी गुहेत बिरला मी तर मायावीला माझून टाकूनच परतण्याची क्षपण वाटिली होती, म्हणून त्या गुहेच्या द्वाराजवळ माझी वाट पहात उभे रहायला गेला सांगून, मी मायावीपाठोपाठच गुहेत बिरलो, पण मायावी लवकर माझ्या पकडीत येईना बराच वेळ लढायानंतरच मी त्याचा वध करण्यात सफल झालो नंतर मी परत फिरलो, जन् पहातो तो काय! गुहेचे चार भिन्ना नसूनच वध केलेल! मी वाला खूप ओरडून हाका मारल्या- 'सुग्रीव, सुग्रीव! भरे कुठे आहेस तू?' पण हे महासय तर तिघून पळून जाऊ होते! स्वतः राजा वनायच स्वप्न पहात होता न? मी मग द्वारावरची शिळा लाथा बुक्क्यानी मार माझून तोडून टाकली आणि कसा तरी गुहेतून बाहेर आला!"

हा सर्व वृत्तान्त तेथे हजर असल्याच्या सर्वांना ऐकून मात्वावर रागाने बरबरेत त्याचे सुग्रीवाला आपल्या राज्याबाहेर हाकलून दिले आणि त्याची पत्नी रुमा दिली स्वतःची पत्नी वनवून ठेवून घेतले वालीच्या भयाने निरुपाय होऊन सुग्रीव ऋष्यभूक पर्वतावर जाऊन राहू लागला. सुग्रीवा बरोबर हनुमान, जाम्बवन्त, बंद आणि

द्विविद नावाचे वानर त्याचे मन्त्री वनून त्याच्याचबरोबर त्या पर्वतावर राहू लागले अशा तऱ्हेने सुग्रीवाबरोबर रहात असतानाच हनुमानाची श्रीरामाशी जोळस झाली. एके दिवशी सुग्रीवाने दोन भाणसांना त्या भागात फिरताना पाहिले. ते दोघे पम्पा सरोवराच्या जवळ वसणाऱ्या वनात विचरण करीत होते दोघही वनुचारी असून दिसायला मोठे सुन्दर होते त्यांना पाहून सुग्रीव मनोमन चावस्वत बंटा वालीला एक चाल होता त्या शापामुळे ऋष्यभूक पर्वतावर तो पाऊलही ठेवू शकत नव्हता. त्यामुळे सुग्रीवाला वाटले की आपल्याला मारण्यासाठी बहुना वालीनंच या दोन भाणसांना पाठवले आहे. जाता आपली कोठे जाऊन लपव- या विचाराने सुग्रीव व्याकुल झाला.

सुग्रीवाला भ्यायलेला पाहून हनुमानाने विचारले- "वाली स्वतः तर इथे येऊ शकत नाही ना? मग जरू काही वालीच कुठे दिसला असावा, इतके आपण भ्यायलेले कोसे दिसत?"

"वाली येऊ शकत नाही, हे तर मलाही माहोत आहे पण ती दोन भाणसे बघ; त्यांच्याजवळ असलेले वनुष्य बाण आणि तलवारी बघे पहा मला जर अस वाटतय की मला माझून टाकण्यासाठी वालीनच

त्यांना इकडे पाठवले असावं! तेव्हा हनुमान, तू त्या मानवांच्या हालचालीवर बारकाईने पाळत ठेव; त्यांचे आपसातक बोलण ऐक ते शत्रु आहेत की मित्र याची नीट परीक्षा कर, आणि मग ते असे हत्यारबन्द होऊन या जवळत का फिरत आहेत याची त्यांच्याजवळ चौकशी कर" सुग्रीवाने हनुमानाला सूचना दिल्या

सुग्रीवाच्या म्हणण्यानुसार हनुमान राम- ऋक्षमाला भेटायला त्याच्याकड गेला हनुमानाने एका ब्रह्मचारी साजसाचे रूप धारण केले व त्याच्याजवळ जाऊन मोठ्या नम्रतेन तो म्हणाला- "ब्रह्मचर्य, आपण दोष तर कोणी राजर्षि, देवता किंवा कोणा

तपोव्रतांतरलेख विस्तृत आह्रात आपण कोण आह्रात? या प्रश्नां सरोवरारच्या काठी आपणाला का यावे लागले? आपणाला पाहूनच जंगली जनावरे भीत आहेत.”

राम-लक्ष्मणांनी यावर काहीच उत्तर दिले नाही. तेव्हा हनुमानच पुढे शांत आनला-“सुग्रीव बाबांचा एक घर्माघाताना वानर-राजा आहे तो महान् बलशाली आहे. त्याच्या आज्ञान त्याला राजबाबाहेर घालवून दिल्यामुळे आजकाल तो कष्टान आपली कालक्रमणा करीत आहे. मी त्याचा मन्त्री! माझं नाव आहे-हनुमान. सुग्रीवाच्या आज्ञेने ऋष्यमूक पर्वतावरून मी आपणाला भेटायला आलो आहे. मी

कायकपी असल्यामुळे सह्यचारी वेवात आपणाकडे बालो आहे. मी इच्छायाशीही आहे. सुग्रीव आपणाशी मैत्री करू इच्छितो.”

हनुमानाचे हे सर्व बोलणे ऐकून रामाला फार आनन्द झाला. कारण यापूर्वी कबंधाने रामाला सांगितले होते की रावणाच्या पंजातून सीतेला शोधवायचे असेल, तर तुला वानर-राजा सुग्रीव याच्याशी मैत्री जोडायला हवी.

राजलक्ष्मणाला म्हणाला-“लक्ष्मणा, आपण ज्याला शोधत आहोत, तोच आपण होऊन आपल्याकडे येऊ पहात आहे, ते आपले केवढे श्रेष्ठ! हा मोठा बला, निर्वेद संतःकरणाचा व निष्कपटही वाटतो आहे वू बोलतोस याच्याशी?”

तेव्हा लक्ष्मण हनुमानाला म्हणाला-“सुग्रीवाच्या सद्गुणांबद्दल आम्ही ऐकल आहे. खरे म्हणजे तुम्हाला शोधायलाच आम्ही इकडे आलो आहोत. तुझ्या म्हणण्याप्रमाणे सुग्रीवाशी मैत्री करावला आम्ही तयार आहोत.”

रामाचे सुग्रीवाशी काही बळगतीचे काम असावे; तेव्हा सुग्रीवाला त्याचे राज्य परत मिळवून घ्यावला राम वस्कीच मदत करील-या विचाराने हनुमानाला आनन्द वाटला. मग हनुमानाने राम-लक्ष्मणांना विचारला-“महाराज, या श्रयानक संवत्सरामात

आपणाला का यावे लागले, याच कारण कळल मला?”

तेव्हा रामान लक्ष्मणाला आपली कहाणी सांगायची परवानगी दिली. लक्ष्मण शांत लावला-

“हा महाराज दशरथ यांचा पुत्र राम हा राजा वनण्यायोग्य झाला आहे आपल्या पितृव्या दिलेले वचन पाळण्यासाठी हा राज्य सोडून वसा वनवासी झालेला आहे. मी त्याचा वाकटा भाऊ लक्ष्मण. आमच्या बरोबर पाची पत्नी, म्हणजेच माझी बहिनी सीतामाईही वनवासाला आली होती. आम्ही दोघं आजमापासून दूर गेलो आहोत असे पाहून कोणा एका राजानाने याच्या रक्षेचे उपहरण केले, तो राजा कोण हे आम्हाला माहीत नाही. दुसऱ्या एका राजानाने आम्हाला समितले की सुग्रीवाकडून आम्हाला रक्षा राक्षसाचा पत्ता लागू शकेल, मी आता श्रमण्याबद्दल तुला खर्च सांगितलेच आहे. महान माणसालाही बाधक देऊ शकणारा हा महापुरुष सुग्रीवाशी मैत्री करू इच्छित आहे. अन् मोठ्या श्रमण्याची शोषट मशी, की सुग्रीवाचीही बेमकी तीव्र इच्छा आहे.”

बाबर हनुमान म्हणाला-“खरे तर आम्हाला राजा सुग्रीव यानेच आपणाला शोधत बायला हवे होते. वालीने त्याचे

राज्य आणि पत्नी - दोन्हीचे अपहरण केल्यामुळे तो फार दुःखी आहे. संतापामाईना शोधायला तो आपल्याकडे अवश्य मदत करील.” नंतर हनुमानाने दोघांना सुग्रीवाकडे वग्याचे आश्रयण दिले.

तेव्हा राम लक्ष्मणाला म्हणाला-“मल, आपण सुग्रीवाकडे जाऊ. त्याच्या अवतीने आपले काम होऊन जाईल.”

हे एकलाबतोवर हनुमानाने आपले खरे रूप धारण केले. राम लक्ष्मणांना आपल्या खांडावर बसवून तो ऋष्यमूक पर्वताकडे निघाला. परंतु सुग्रीव त्यावेळी ऋष्यमूकवर नव्हता. धावून तो मलय पर्वतावर जाऊन लपला होता.

परा मलय पर्वतावर लपलेल्या सुग्रीवाकडे जाऊन हनुमान म्हणाला-“राम-लक्ष्मण बाबल अतिथि आहेत. इस्वाकु वंशज राजा दशरथ बाबे हे पुत्र शिष्याच्या अर्जाने राम वनवासाकडे आले आणि कोणी राक्षसाने त्यांच्या पत्नीला पळवून नेले. त्यामुळे तुमची मदत मागण्यासाठी तुम्हाला शोधत राम दशे आले आहेत हे दोघे आज राम-लक्ष्मण तुमच्याशी येथी जोडू इच्छित आहेत. तेव्हा त्यांचे मित्र बनून तुम्ही पाहुणेकार करावा.”

हे सगळे ऐकून सुग्रीव फारच आनंदला. सुन्दर वसे मानवकप धारण करून तो राम-लक्ष्मणजवळ आला आणि म्हणाला-

“तुमच्या बाबत हनुमानाने मला सर्व काही सांगितले आहे. हे राजा राम माझ्यासारख्या वानवासीसू येथी करावीस ही सरोसर भाव्याची गोष्ट आहे. माझा तर त्यात फायदाच फायदा आहे. माझ्याशी येथीची इच्छा करत असलेला तर आपला हात माझ्या हातात देऊन मित्र-वर्माचा आचार पूर्ण करे.”

सुग्रीवाचा हात आपल्या हातात घेऊन रामाने त्याला आर्पित करून दिले. मग हनुमानाने आरणीचे मन्थन करून अग्नि पंदा केला व त्याची पूजा केली. नंतर तो अग्नि स्थान राम व सुग्रीव यांच्या मध्ये ठेवला. त्या दोघांनी अग्निप्रवक्षणा केली व त्याला साखो ठेवून त्या दोघांनी मित्रता स्थापन केली.

नंतर राम सुग्रीवाला म्हणाला “आता तू माझा मित्र बनला आहेस. यापुढे तुझे सुख हे माझे सुख व तुझे दुःख ते माझेही दुःख!”

सुग्रीवान मुहु पाहून असलेली एक साल वृक्षाची फांदी तोडली व रामासह तो त्यावर बसला. लक्ष्मणालाही हनुमानाने वनवासी एव फांदी तोडली.

आपसप व आली बांध्यात सधुल करी निर्माण झाले याची सविस्तर हकिकत नंतर सुग्रीवाने रामाला सांगितली. त्याने रामाला

जिववले-“मित्रा, वालीच्या भीतीने मी व्याकुळ होऊन गेलो आहे या भीतीपासून यातून रक्षण कर.”

वाली व सुधीव यांची पोष्ट ऐकून हसत हसत राम म्हणाला-“मैत्रीचं फळ म्हणजे उपकार! तुझ्या पत्नीचे अपहरण करणाऱ्या वालीचा मी वध करीन.”

हे ऐकून सुधीवाला रूप व बान्धव आला. तो म्हणाला-“हे रामा! मला वाटत आहे की तुझ्या कुनेचे मला आपलं राज्य व पत्नी वरत मिळावी यासाठी तुला वालीचा वध करावलाच हवा. मी सीतादेवींना सोडून जाणून तुमच्या हवाली करीन. त्या स्वर्गात मसीत की पाताळात; मी त्यांना नक्कीच सोडून काढीन हा, आता मला आठवतय! मी सीतादेवींना पाहिल्या! मला व माझ्या पत्न्युत्तीरांना पाहून त्यांनी आश्चर्यासमोर आपल्या दागिन्यांचं गाठोवं टाकून दिलं होतं! ते दागिने मी संभाळून ठेवले आहेत कदाचित ते जगिने ओळखाल तुम्ही पहाच!”

सुधीवाने गृहेत जाऊन, एका फगबघात बांबूलेले एक छोटेसे दागिन्यांचे गाठोवे रामापुढे ठेवले. कापट पाहून ती सीतेचीच ओळखी असल्याचे रामाने ओळखले

यावर ‘हे सीते!’ असे म्हणत रामाला नक्करव आली बोव्या केळानं तो लक्ष्मणाला म्हणाला-“लक्ष्मणा राजासनं जबरबस्तीने घेऊन जात असताना सीतेने दागिन्यांचं गाठोवं या हिरवळीवर टाकलं असावं. वच त्यापुढे एकही दागिना कुठं जराही ओढलला बरोबर नाही!”

लक्ष्मण म्हणाला-“बाबा, केयूर आणि कुंडलं तर मी ओळखू नाही शकणार. एव सीतामाईंना मी दोन चरणस्यो करून नमस्कार करत असे, त्यापुढे त्यांच्या पायांखाले हे वैजण माग मी बरोबर ओळखले.”

दीन स्वरात रामाने सुधीवाला विचारले-“मग तर मू नक्कीच पाहिलं असणार की सीतेला घेऊन तो राजास कुठल्या दिशेला गेला?”

अदृश्य करणी

कोव्हा गानो एक दृष्ट जमीनदार रहात असे. भिकाऱ्यांना तो कधी आपल्या घराच्या आसपासही फटकू देत नसे.

एकदा त्या मायात मोठा दुष्काळ पडला एका वेळेचे पोटावर जडणही लोकांना मिळण्याची शारमार झाली। लोकांना माहीत होते की जमीनदाराजवळ भरपूर दान्य आहेत त्यांच्याजवळ जाऊन लोकांनी सूप दिनवण्या केल्या; यज्ञ त्यांच्या पत्न्याच्या काळजाला मुळीमुळा पाझर फुटला नाही।

अशातच एका नौजवानाने पुढे होऊन वायदा केला की या जमीनदाराकडून दान्य मी मिळवूनच दासवीन. तो जमीनदाराच्या बागेजवळ जाऊन एका मोठ्या झाडाखाली उभा राहिला आणि अगदी लक्षपूर्वक त्या झाडाच्या बाट पातळत होता राहिला.

त्या युवकाला जमीनदाराने पाहिले आणि त्याच्या मनात त्या लक्षाबद्दल शंका

आली जोरान जोरतून त्याने विचारले ‘कोण आहे ते तिके? माझ्या बागेत काय करत आहेस?’

जमीनदार आता घरातून बाहेर आला आणि त्याने तडणाळा विचारले-‘बाहिरा वहीस काय? मी विचारतोय तुझं इथं काय काय आहे? उभार काय राहिलायस घुभासारखा?’

‘काही नाही पथं एक घटतं शोधनीय मी. काल एका अग्निपक्षाला याच झाडावर बसताना पाहिलं होतं मी. या झाडावर जर त्याच घटतं बसेल, तर त्यात नक्कीच ती जाडूची मुळी असणार! ते पहा घटतं!’ बाइज्याने एका माजूला बोट दाखवत तरुण म्हणाला

“जाडूची मुळी? ती कशी असते बूबा? मला तर काहीच माहीत नाही!” जमीनदार म्हणाला

यावर तरुण माहिती सावू लागला-
“ती एक अपूर्व अशी मुळी असते. हजारो वर्षांनी एकदाच या वनस्पतीला फूल येत अन् मग हजार वर्षांनंतर त्या फुलाने फळ होतं त्याच्या लहानशा देठाकडील अद्भुत अशी शक्ती असते”

“पहिली अद्भुत शक्ती म्हणजे-ते देठ आपल्या डोक्यावरच्या केसात ठेवले की आपण अदृश्य होतो! आपल्याला कोणीसुद्धा पाहू शकत नाही! मग काय, आपल्याला मनात घेईल ते करता येत! अन् दुसरी-”

तो तरुण आणखी काही मोळणार, इतक्यात त्याला रागावत जमीनदार म्हणाला-“ए, बालू लाग पाहू इष्ट. पहिल्यांदा चालता हो! तुला मी आयल्या

सांगतोय न? हा माझा इरीना आहे, तेव्हा ती अदृश्य-करणाची मुळीही माझीच आहे!”

“ओह! अस आहे होय? मी ती सोपून काढली, तशीच ती नष्ट करण्याचं तत्वही जाणतो मी.” असे म्हणत तो तरुण साडावर चढू लागला.

तेव्हा जमीनदार बाईने म्हणाला-‘अरे बाब, बास एक जरा, मी तुला पत्रास मसपसा देती तू निघून जा इष्टून!”

“आ? इतकी अद्भुत मुळी मी इतक्या स्वस्तात का म्हणून विकू!” युवकाने विचारलं

आता जमीनदार बासावीस करू लागला. युवक म्हणाला-“मला पैसाची जरूरच

नाही पण्याची पत्रास पोती मला दिलीत, तर मी ती मुळी आपणासाठी तिचंच सोडून घ्यायला तयार आहे”

नाइलाजाने जमीनदाराने ते कदल केले पत्रास पोती घान्य घेऊन तो नौजवान तेथून निघून गेला, आणि तावड्या गरिबांना त्याने ते घान्य वाटून टाकलं.

जमीनदाराने आपल्या नोकरींना बोलावून ते घरटे काढवून घेतले, ते घेऊन तो आपल्या बायकोजवळ गेला आणि मोठ्या खुशीने त्यान विचारले-‘माहीत आहे आज काय झालं?’

बायको म्हणाली-‘मला कस माहित असणार बर? कुणाच डोक वगैरे तासून आलात की काय”

“तुला कस कळणार? ही एक जादूची मुळी! हस्तगत केली आहे मी! हिच्या मदतीने खूप पैसा कमवीन जव मी!” जमीनदार खुशीत घेऊन बोल् लागला

घरट्याकडे बायकोने पत्रास बायकोने विचारले-“ही काय जादूची मुळी आहे?” तिला तर त्या घरट्यात मदत-पाळा अन् भुक्षणा काढण्याशिवाय काहीच दिसले नाही

“यातच आहे ती जादूची मुळी आता ती आपण सोपून काढायची इतकंच!” जमीनदार म्हणाला

एक एक सुकी काढी आपल्या डोक्यावर ठेवत तो बायकोला विचारू लागला-“मी दिसतोय तुला?” अन् त्याची बायको म्हणत गेली-‘हो, हो! अगदी चांगल

विसर्ताय." जमीनदार पुन्हा आपला प्रश्न वीकत राहिला अन् एक एक काडी डोक्यावर ठेवतच राहिला.

आता त्या प्रश्नांनी वायको कांटाळून गेली अन् मासून म्हणाली—"काही नाही विसत, जा बघू आता." खरं तर तिच्या बोलण्याचा अर्थ होता की जाडू किंवा अद्भुत वगैरे काही विसत नाहीय, पण त्या सूर्ख जमीनदाराला वाटले की आता आपण डोक्यावर ठेवलेली काडीच जाडूची मुळी होय, अन् त्यामुळेच आपण आता अद्भुत झालोय! मग ती काडी आपल्या केसात जपवून स्वतःला अद्भुत झालो असे समजत तो राहुराकडे निघाला.

एका लिकाणी त्याला गरम-गरम कचोऱ्यांचा वास आला. त्याने तिथल्या दोन कचोऱ्या उचलून साऊन टाकल्या आणि पैसे न देताच धुटे निघाला. दुकानदार समजला की, जमीनदार आहे, देईल आन वा उद्या पैसे. म्हणून तो काहीच बोलला नाही.

"मी अद्भुत झालोय! विसलो नाही म्हणून तर कचोरीवाल्याने पैसे नाही मागितले!" या विचाराने जमीनदार खुश झाला. आता त्याने बरेच दुष्पट बाढले!

आणखी एक दुकानदार आपले दुकान बंद करायच्या निचारात होता. त्या दिवशीच्या विक्रीचे पैसे समोर ठेवून ते मोजायचे काम हो करत होता. पैसांचा तो डीग पाहिल्यावर जमीनदाराच्या मनात रोष उत्पन्न झाला! डोक्यांसमोर त्याला पैसे विसत होते, स्वतःला तो अद्भुत समजत होता. म्हणून पुढे होऊन त्याने दोन्ही हातांनी ते पैसे उचलायचा प्रयत्न केला.

पण दुकानदाराने त्याचा हात पट्ट पकडला व तो ओरडू लागला—"बोर, बोर! पकडा, पकडा!" आसपासचे दुकानदारही तेथे बाडे अन् त्यांनी जमीनदाराला चांगले बद्दलून काढले! चांगला मार साऊन कसातरी उठत-वसत जमीनदार आपल्या घरी येऊन पोचला!

नेत्रदर्शी

शिवपुरी गाकत एक नवीनच वैद्य रहायला आला. त्याचे नाव होतं नेत्रदर्शी. भावकऱ्यांना त्याने सांगितलं, की आपण नरान काळ हिपाक्याव राहून, तिथल्या सिद्धपुरुषांकडून एक निराळीच चिकित्सा-पद्धति शिकून घेतली आहे.

या पद्धतीत म्हणे रोम्याला कोणत्याही प्रकारे तपासून पहायची गरजच नसते, फक्त थोडा वेळ रोम्याच्या डोळ्यांकडे पहायचं-की लग्नेच म्हणे त्याच्या रोगाचा रस्ता लागतो! फारच थोड्या काळात त्याचं नाव आसपासच्या गावातूनही चांगलंच प्रसिद्ध होऊन गेलं! सर्वच जण नेत्रदर्शीला 'महान् वैद्य' म्हणून त्याच्यावर स्तुतिसुमन उधळू लागले!

त्याच गाकात सत्यधर्म नावाचा आपखी एक वैद्यही अगोदरपासून रहाण होता. लहानपणीच त्याने आपले आजोबा व बडील

बांध्यापासून, खूप मेहनतीने चिकित्सा-शास्त्रातले धारकाचे शिकून घेतले होते. त्या गावात नेत्रदर्शी आला, अन् सत्यधर्मकडे येणाऱ्या लोकांची संख्या घटत राहिली.

रोम्याची नाडी व इतर अनेक परीक्षा करूनच, खर पाहता रोगनिदान करायची पद्धत बसते. पण नुसते डोळे बघून रोगनिदान करणं कसं बरं शक्य असेल? वा वास्तवीक सत्यधर्मने खूप विचार केला, काही पुस्तकंही घुंडाळली, पण कुठेच काही माहिती मिळाली नाही त्याला. मग गावातल्या दोन दडीलधान्या माणसांनाही त्याने आपला संशय बोलून दाखवला.

ते दोघे यादहल नेत्रदर्शीची बोलले, तेन्हा तो म्हणाला—"या भावध्या वैद्याला 'कूपमंडूक' व म्हणायला हवं! माण सोडून कधी बाहेर गेला असेल तर ना! फक्त ताडपणांच्या काही पोथ्या वाचून

वैद्यक शास्त्राचा थोडासा अभ्यास केला असेल, अन् लागला स्वतःला मोठा वैद्यराज समजायला। धन्वंतरीच छातून गेला की नाही मोठा! मी काही जसा-तसा वैद्य नाही म्हटलं. अगदी लहानपणीच मी हिमालयात गेलो, अन् खूप काळपर्यंत विचल्या सिद्ध-पुरुषांची शांतिदां केली. तेव्हा कुठे प्रसाद म्हणून मी ही नवीन चिकित्सा-पद्धत शिकू शकलो. जाता हे तेज-वैद्यक शास्त्रावरूनच संपून जाऊ नये म्हणून, बाटळी तर एकादा योग्य दिव्य शोधून त्याला हे सर्व शिकवून टाकीन मी.”

असेच बाणखी काही दिवस छोटले. एक वैद्य म्हणून नेत्रदर्शीची काय कायकी

असेल याबद्दलची सत्यधर्माच्या मनातली शंका जास्तच वाढली होती. त्याच्या मनात आलं की नेत्रदर्शीच्या प्रामाणिकपणाची आणि त्याच्या वैद्यकशास्त्राच्या ज्ञानाची कसोटी पहाण्याच काही उपाय सोडून काढायला हवा.

एके दिवशी राजा सत्यधर्माने जरासं वेशांतर केलं. आणि एका म्हातार्या माणसाला बरोबर घेऊन तो नेत्रदर्शीच्या घराकडे गेला. दार बाजवताच नेत्रदर्शीने दार उघडले.

सत्यधर्म त्याला म्हणाला—“हा म्हातारा माझा काका आहे. आवापर्यांत त्याची तब्येत चांगली ठणठणीत होती, स्वतःची सर्व कामे तो स्वतःच करीत असे. पण काय झालं एकाएकी कुणास ठाऊक! येका आठवडा-भर हा काहीसुद्धा सातपीत नाही. जबरबस्तीने दूध पावळ कर त्याला जखमी होतय. काही हाकबाळ नाही, की बोकर्ण व हिडण-किरणही नाही! आपण याला चांगलं तपासून, औषधोपचार करून बरं केळत तर मी चांगली भरपूर फी देईन.”

सवं काही ऐकून त्यावर मोठ्याने हसत नेत्रदर्शी म्हणाला—“अरे, मी तर माझ्याकडे येणाऱ्या रोग्याला त्याच्या आजाराबद्दल काही विचारतही नाही. म्हातार्यावरून येऊन तू तर घरेच काही सांगितलंस

त्याच्याबद्दल! माझी निदान-पद्धत आहे 'नेत्रचिकित्सा', अन् मी आहे नेत्रदर्शी चिकित्सक! हिमालयात राहून तिथल्या पंडीची झगडून मी काही सिद्धपुरुषांकडून वैद्यकशास्त्र शिकून घेतलं. ठीक आहे, जास्त काही तू सांगायची गरज नाही रोव्याबद्दल. त्याला जरा या चटईवर निजव बघू!”

सत्यधर्मने म्हातार्याला चटईवर निजवलं. नंतर नेत्रदर्शीने जरा वेळ म्हातार्याच्या खोळघात पाहून म्हटले—“अरे तुझ्या काकाचा पचनकोष अगदीच जीर्ण झालाय, मळूच्या तसा फाटल्यायत. म्हणूनच काही खातलेल त्याला पचिनास झालंय! तो खोलत चालत नाही, तेही बामूळेच. मी सामान्य काष्टीषध नव्हे, तर केवळ हिमालयातच मिळणाऱ्या वनस्पतींपासून बनवलेली औषध घेतो नय; लवकरच तुला हा काका बरा होईल अन् हिडू-फिरू लागेल!”

अचानक तो म्हातारा साडकन चटईवर उठून बसला अन् म्हणाला—“बघ, मी

बांगला बोलतोय-वाळतोय! काय रे, हीच का तुझी अद्भुत नेत्र-चिकित्सा? अरे मी तर जल्मांपळा आहे. अन् माझ्या खोळघात पाहून आम्ही सांगितलेले खोटे रोग तू खरे करून चालला आहेस. तुला तर हे सुद्धा कळलं नाही, की मी दार बांधला आहे! कसला रे वैद्य तू?”

हे ऐकून नेत्रदर्शी त-त प-प करू लागला! सत्यधर्म म्हणाला—“मी या गावचा वैद्य, बरं का! माझं नाव सत्यधर्म, आजपर्यंत तुझ्या औषधोपचाराने कुणाचा जीव गेला नाही हे तुझं भाग्य; किंवा त्यांचं पुण्य म्हण! माणसाला जगण्यासाठी अनेक मार्ग असतात. एकादा चांगला मार्ग निघून प्रामाणिकपणे जगायचा प्रयत्न करावा माणसाने! पण इथून पुढे तरी असं लोकांच्या जिवाशी खेळू नका वैद्यमहाराज!”

नेत्रदर्शीने सत्यधर्माजवळ माफी मागितली अन् त्याच दिवशी तो गाव सोडून निघून गेला.

अति विनय

सुशील देशाच्या राजाचे नाव होते सर्वोत्तम.

एकदा त्याला असा संशय आला की सगळे काही गुप्त हेर आपल्या नोकरांच्यात मिसळून रहात आहेत. संशयाचे कारण असे होते, की अलिकडे त्याच्या अन्तःपुरातील अनेक रहस्ये सैजहरना राजा निद्राप्रिय पाह्या कानी जातात हे त्याच्या लक्षात आले होते.

सर्वोत्तमने मनात ठरवून घेतले की स्वतःच आपल्या नोकरांच्यात लपून बसलेल्या गुप्त हेरांना छद्म लावायचा. काही दिवस त्याने अन्तःपुरातल्या नोकरांवर पाळतही ठेवली. पण तो गुप्त हेर सोप्याच्या कामात सफळ झाला नाही.

हरबारी विदुषक चारुहास हा सरोखरीच मोठा बुद्धिमान माणूस होता. एके दिवशी राजाने त्याला बोलावून घेऊन सर्व हकीकत सांगितली व म्हटले—“चारुहास, कसेही

करून अन्तःपुरात लपून असलेल्या कपटी, धोकेबाज अशा देशद्रोह्यांना आपण सोडून काढलेच पाहिजे.”

हसत हसत चारुहासने राजाला आश्वासन दिले—“महाराज, हे काम म्हणजे तर पाह्या हास्या हातचा मळ! सरोखरीच अन्तःपुरात सगळ्या कोणी गुप्त हेर असेल तर त्याला ताबडतोब सोडून देणं, माझ्याकडे लागलं!” आणि त्याने अन्तःपुरातल्या सगळ्या नोकरांनी राजापुढे हजर व्हावे असे फर्मान काढले.

ते सर्व नोकर ताबडतोब दरबारात राजापुढे हजर झाले.

चारुहास त्यांना जडवून म्हणाला—

“एका देशाचं राज्य करणाऱ्या राजाला रोज कसकसा अडचणींना तोंड द्यावं लागतं याची तुम्हाला कल्पना असेल. तेव्हा आपल्या राजाला घुळाने कालक्रमण करता

यावे, याची जबाबदारी आपणा सर्वांवरच आहे, की नाही? राजाला जोपर्यंत अशी खात्री वाटणार नाही, की आपल्या भोवतालचे सर्व जण विश्वासपात्र आहेत, राजभक्त आहेत, तोपर्यंत तो आपलं आयुष्य निश्चिन्तपणे व सुखासुखाधानाने कसं जरे चालूच सकेल? तुम्ही तर सर्वजण जण धोडे राजभक्त, विश्वासपात्र अन् इमानी आहात. तुमच्यासारखे चांगले नोकर हिमतीला असणं हे राजाचं केवळ भाग्य! तेव्हा आता तुम्ही एकेकाने पुढे येऊन राजाला चरणस्पर्श करून प्रणाम करा आणि त्याला प्रदक्षिणा घाला. वशा प्रकारे तुम्ही आपली राजभक्ति व्यक्त करावी, अशी माझी इच्छा आहे.”

त्यावेळी तेथे अन्तःपुरातले एकूण सहा नोकर हजर होते. त्यातले दोघे ताबडतोब पुढे झाले; त्यांनी राजाच्या पायावर डोके ठेवले, त्याला प्रदक्षिणा घातली आणि एका वाजूला मागे सरून उभे राहिले.

राजा सर्वोत्तम पुतळ्यासारखा स्तब्ध राहून हे सर्व पहात राहिला.

इतर नोकरांकडे पहाय चारुहासने विचारले—“अरे, काय शाबं? राजाला प्रदक्षिणा कशे नाही घालत तुम्ही लोक?”

पण ते नोकर विचारे काहीच बोललेनात! माना खाली बांधून ते मुकाट्याने तसेच उभे

राहिले. चारुहासने पुन्हा एकदा विचारल्या—वरही ते तसेच उभे राहिले.

यावर चारुहास रामाने त्यांना म्हणाला—
“राजाच्या पाया पडायला सांगितलं ना तुम्हाला? ऐकू नाही येत? आटपा लवकर. नाहीतर फासावर चढवीन एकेकाला!” या धमकीने मात्र ते पुढे सरकडे अन् राजाच्या पाया पडायला तयार झाले. तेव्हा ताबडतोब त्यांना बाबबर की विदुषक राजाला म्हणाला—“महाराज, प्रथम ज्या दोघा नोकरांनी आपल्या पाया पडून प्रदक्षिणा घातली, तेच देशद्रोही आहेत. सगळी हात मिळवणी केलेले गुप्त हेर नक्की तेच आहेत याबद्दल शंका नाही. पकडा त्यांना!”

Restore

127

चारहासच्या या बोलण्यावर राजा चकित झाला. त्याने विचारले—“हे मूकसं यावित करू शकतील, की तेच राजवोही आहेत?”

यावर उत्तरादाखल चारहास म्हणाला—“अगदी सरळ गोष्ट आहे महाराज! जे कपडो व होंडी असतात त्यांना नेहमीच आपल्या खऱ्या रूपावर पडदा घालण्याची आवश्यकता वाटते. त्या प्रयत्नात हर क्षण आपली सोटी राजभक्ती प्रकट करायच्या प्रयत्नात असतात असे लोक! बारीकशी संधीही सोडणार नाहीत ते!”

“मग चाकीच्या चार जणांची काय हकिकत?” राजाने विचारले.

“तेच खरे राजभक्त आहेत. अशा लोकांना सयसमोर आपली वक्ती दाखवायला आवडत नाही. इतकेच नव्हे, तर आपला भावर वा राजभक्ती प्रकट करण्याच्याही त्यांच्या काही सीमा ठरलेल्या असतात. मी या सर्वांना आपल्याला प्रदक्षिणा घालायला मागितले होते. ज्यांचे

व्यक्तिमत्व उच्च असते, जे स्वामिश्रणी असतात ते खसं कधीच करणार नाहीत. एक उक्ति पण आहे न, ‘अतिविनय, घूर्तलक्षणम्!’ आता आपणाला कास्त सांगायची काय आवश्यकता?” विदुषकाने आपले समर्थन दिले.

राजाच्या लक्षात आले, की विदुषकाच्या बोलण्यात तथ्य आहे. त्याने जेव्हा आपल्या गुप्तहेर-जासूच्या प्रमुखांना बोलावून आला विली की या संशयित लोकांची नीट चौकशी करून खरी गोष्ट काय आहे याचा पत्ता लावावा.

त्या प्रमुखाने या दोन्ही नोकरांना एका बाजूच्या खोलीत नेले व त्यांना आपल्या पद्धतीने विचारून खरी गोष्ट बाहेर काढली. तेच खरोखरी मोठारच्या राजा निद्राप्रियेने गुप्त हेर होणे!

राजाने त्या दोन्ही गुप्त हेरांना हडपारीची शिक्षा दिली आणि तीक्ष्णकुडीच्या हुशार वशा चारहासची सुप प्रशंसा करून त्यांचा विशेष सत्कारही केला.

सिंह ताची चाळीस सैन वेमाने घाबू जकतो. एका सेपेत ही चाळीस फूट अंतर ओखावू शकतो. स्वतःचा

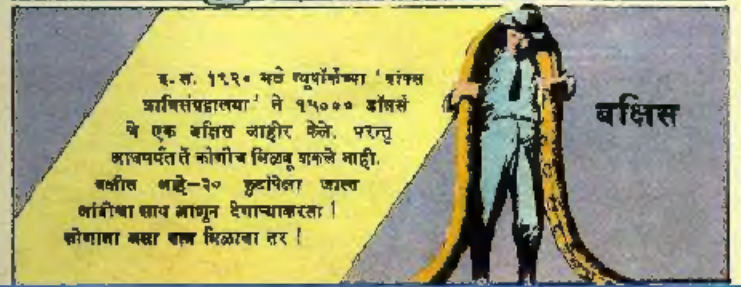
मृगराज

जपवण्यासाठी जपसात रहाणारा सिंह एका आठवड्यात १०० किलो वजनाचे मांस खातो.

एक बसाहूत

‘पोकुगालचा योडा’ (पोकुगीन सैन बर्फ वॉटर) म्हणजे खरे पाहता निरनिराळ्या पाणजंतूनी बनवेली एक बसाहूतच होय. ही एक पाण वनस्पती (कोरल) मानली जाते. यात ‘फ्लोट’ ही वनस्पति सर्वात मोठी असते तिची लांबी ८ ते १० इंच इतकी असते. तिचा अन्न मिळाले की तिच्यात रहाणाऱ्या सर्व निरनिराळ्या प्राण्यांना पोषक पदार्थ आपोआपच पोचतात.

बक्षिस

व.स. १९९० मध्ये रघुपतींच्या ‘बक्षिस प्राविस्तराव्या’ ने १५००० डॉलर्स चे एक बक्षिस जाहीर केले. परंतु आवेपपत ते कोणीच मिळवू शकले नाही. बक्षिस आहे—२० फुटांपेक्षा जास्त लांबीचा साव आणून देणाऱ्याकरता! कोणाला असा बक्षिस मिळाला तर!